

Մ Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՑԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

Թ. ՏԱՐԻ 1935

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱԴԷՄ

ՍԻՈՆ, ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

Թ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1935 — ՅՈՒՆԻՍ

ԹԻԻ 6

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՈՒԽՏԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

(ՅԵՏ ԶԱՏԿԻ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁՈՒԹԻՒՆՆԵՐ)

ղութեանց, կրօնական ու նաև ընկերային պաշտօնականութեանց եռուզեռէն, կը թուի այժմ խորատոյգ՝ խոնջէնքէ աւելի դադարի մը հարկադրած լռութեան

Շուրջ ամիսէ մը ի վեր փակուած է արդէն զատկական ուխտաւորութեան շրջանը, որ, նախընթաց և հետևորդ պարագաներն ալ միասին առնելով, ամսօրեայ տեղութիւն մը ամբողջ հոգեկան խայտանքի մէջ պահեց Պաղեստինը առհասարակ և Երուսաղէմը մասնաւորապէս, քանի որ հին և նոր Տոմարներու տարբերութիւնը, այս տարի, իր նուազագոյն չափին մէջ՝ այսինքն շարաթ մը միայն՝ եղած ըլլալով, ընդհանուր ոգևորութիւնը, բազմութեան տեսակէտով գէթ, հաւանաբար դոյզն աստիճանով միայն նուազ եղաւ անկէ՝ որ պիտի լինէր, եթէ երկու Տոմարներուն Զատիկները միեկնոյն օրուան հանդիպէին, ինչպէս պիտի լինի յառաջիկայ տարի:

Ու մինչ Սուրբ Բաղաքը, խաղաղած այլևս զղրդալից վերիվայրուներու, շքեղապանծ արարչութեան, շքեղապանծ արարչութեան

մէջ, այդ ամենուն ներկայ, հաղորդ և զործնապէս մասնակցած որ և է միտքի համար ոչինչ աւելի բնական է քան հանդարտ խոկումով անդրադարձումը իմաստին և արժէքին մէկ քանիին գէթ սրտազրու այն իրադարձութիւններէն, որոնք՝ առ նուազն երկու եօթնեակներ՝ ամենէն վսեմ խորհրդակատարութեանց հանդիսարան դարձուցին աշխարհի կրօնական մեծագոյն ոստաններէն այս մէկն ու նշանաւորագոյնը :

Պարզ է ինքնին նախ, թէ ուխտաւորութիւն բառը, որով վաղուց սովորութիւն եղած էր որակել որ և է նուիրական վայրի և մասնաւորապէս երուսաղէմի սրբազան տեղեաց տրուած հաւաքական այցելութիւնը՝ հաւատացեալներու կողմէ, եթէ ոչ իբրև զաղափար ըստ ինքեան՝ բայց զոնէ իբրև անուն և կերպ, կատարելապէս չէ այժմ այն՝ ինչ որ կը հասկցուէր ամենէն ուշը դեռ կէս դար առաջ, երբ զանքէ ամէն ոք, զուտ կրօնական զգացման զործ մը կատարելու տենչէն կամ ուխտէն մղուած, կը թողոր իր տունն ու կայքը, հեռաւոր և երբեմն մահու չափ դժուարին ճամբորդութեան մը տաժանքը յանձն առնելով՝ առ առաւելն կիսամեակ մը կամ ամենաքիչը ամիս մը գէթ տոկալու համար հոս կենցաղապէս ոչ այնքան բնականոն պայմաններու :

Այժմ, կարծես բաւական հեռացած անցեալի մը կը պատկանին արդէն թէ՛ ծովու և թէ՛ ցամաքային ճամբորդութեանց հին տաղտապանքը և անիմաստ յոգնութիւնները . մէկ կողմէն շոգեհաւային կանոնաւոր և ճշգրտշուած սպասարկութիւնները և միւս կողմէ՝ զանազան ուղղութեանց վրայ արդէն գոյ եղած եւ յետոյ աւելցած երկաթուղաղիծերը, և, ի լրումն ատոնց, վերջերս մասնաւանդ հաստատուած ինքնաշարժային փոքր ու մեծ ձեռնարկները առասպելախառն վէպերու կարգը անցուցած են այլևս առաջաստանաւերու և ուղտերու կամ ջորիներու կարնաւաններու եւ անոնցմէ անբաժան բնական արկածներու եւ մարդկային անազակութեանց պատմութիւնները : Ս. Քաղաքին և երկրին զբեթէ ամէն կարևոր կէտերուն վրայ՝ ուրկից պիտի անցնին կամ ուր պիտի երթան ուխտաւորները կամ այցելուները, թէ՛ բնակաւորման ամէն հանգստութիւն ժամանցի տեսակէտով զօհացուցիչ պանդոկներու, յարկաբաժիններու, օթարաններու և ընդունարաններու զգալիօրէն ուշադրու բազմացումը, բրիտանական թևարկութեանէն ի վեր մանաւանդ, Պաղեստինի սկսած է տալ ամէն մասամբ յառաջդիմական այնպիսի վիճակ մը, որ շատ աւելի շուտով պիտի յիշեցնէր եւրոպեան քաղաքներունը, եթէ դեռ երկար ատեն անփոփոխելի մնալու սահմանուած կէտեր — շինուածական ոճի, զգեստաւորման և արդուզարդի առանձնաշատկութիւններ, եայլն — չշեշտէին բոլորովին արեւելեան և նոյն իսկ կրօնաստան երկրի մը անոր նկարագիրը :

Դժուար չէ հասկնալ թէ, իրերու այս վիճակին մէջ, Ս. Երկիր այցելողները, եւրոպացիք մանաւանդ, ազատ՝ դիւր (նոյն իսկ թերևս հեշտ) և յաճախ աղուոր պայմաններուն մէջ, ուր այլևս չկան հին օրերու դժուար և զրծալըհի կէտերը, և անոնց պատճառաւ ձեռք առնուելիք զգուշական այն պայմանները՝ որոնց հարազատ մէկ պատկերը կը պարզէր ՎՍԻՈՆԻ նախորդ թիւին մէջ հրատարակուած պաշտօնական վաւերագիր մը, այո, իրերու այս վիճակին մէջ ներկայի ուխտաւորութիւնը՝ գէթ արտաքին ձևով ալ չընէր անցեալին և աւան-

դականօրէն ըմբռնուածին տպաւորութիւնը. ուխտաւորներէ աւելի աշխարհաշըր-
շիկներ են կարծես՝ որ յանկարծ դուրս կը թափին ինքնաշարժերէն, թեթևագետս՝
զուարթ և ուստոստուն, լուսանկարչական մանր գործիքը պարանոցներէն ի կախ
ու մէկ ձեռքով ուղեցոյց զըջոյկը բռնած, օրն ի բուն հեղինակ թափառողութիւն
համար ամէն կողմ, ամէն տեղ ուր մանաւանդ հնութեան փլածոնք մը կամ
պեղումի մը շարժումներ կը նշմարուին, քրիստոնէական և դասական սրբապե-
ղինքներէ զատ՝ հրէական և նոյն իսկ իսլամական սրբավայրերը, և, յետոյ, երե-
կոնքերը, եթէ ոչ յաճախ զիշերներն ի բուն, ընկերային և զեղարուեստական
վայելքներու լինելու համար անձնատուր:

Ընդունելով հանդերձ ամէն վերապահութիւն, հին բարի ժամանակներու
կրօնական մտայնութեան և այժմեականին միջև համեմատութեան դատումի մը
բացառիկ ճշգրտեան մասին, թոյլ կուտանք մեզի խորհելու սակայն թէ երկուքին
միջև զգացուած տարբերութիւնը աւելի մակերեսային է, այսինքն ձեռք քան թէ
խորքի վիճակ. և թէ աշխարհի ամենէն հեռւաւոր կամ մօտաւոր մարդերէն՝ քր-
իստոնէութեան մեծ տօներուն՝ մարդերը զունդագունդ դէպի Ս. Նրկիր մղող ա-
մենէն տիրական զգացումը կրօնականն է դարձեալ մասնաւորապէս. ու բարեպաշ-
տութեան հոգին է միայն ակնադիւրը կենդանի խանդավառութեան, որով կը համակ-
ուին ամէն սեռէ և տարիքէ սիրտեր՝ որչափ ատեն կը փնտռեն նուիրական այս ոլորտէն
ներս: Ստոյգ է. ինչպէս հրեան Հայեկի (Scopus) բարձունքէն առաջին անգամ
Աստուծոյ քաղաքը ուղիունած ատեն ա' չե' բգբը ճեթէ մոռացայց զքեզ, երուսաղէմ,
մոռացի զիս ալ իմ,՝ նոյնպէս և քրիստոնեան՝ կարաւանը վերջին հանգրուանէն
դէպի երուսաղէմ մեկնած միջոցին ծուկի չ'իյնար քահանային առջև, ինչպէս
կ'ընէին տակաւին դարուկէս առաջ, խոստովանութեամբ հոգւոյ արժանիք ստանա-
լու համար՝ ոտք դնելու աստուածակոխ սահմաններէն ներս: Եւ սակայն համոզուելու
համար թէ արդարև հաւատքին խորհուրդն է որ համազրաւած է ամէնքը, տեսնել
պէտք է զիրենք՝ երբ առաջին օրն իսկ՝ լուռ ու մտաքննչ՝ խմբովին կը մտնեն Ս.
Յարութեան համաշխարհային մայր տաճարը, ի համըրդ Գերեզմանի Անմահին, ու
սրտագրաւ թափօրի մը հետ ընկերակցօրէն կ'անցնին քան դարերու պաշտե-
լութեան ստուերներովը խոնուած կամարներուն տակէն՝ նորոգուելու համար
աստուածախառն յիշատակներու ոգևորութեամբ. կամ երբ սեղմ ու խիտ տու-
ղանցութեամբ զուարթերես կ'ընեն Մանդեան այլն ի Բեթղեհէմ, կամ հանգ-
չած հոգւով ու մտախոհ՝ երբ դէպի ստորերկրեայ մութը ջրվէժով լոյսին մէ-
ջէն՝ լայն սանդուխէն վար սողոսկելով կարծես կը հասնին Ս. Կուսին հանգստա-
րանն ի Գեթսեմանի. երբ սրտաթունդ ու կայտառ գնացքով կը վերելակեն դէ-
պի Համբարձման դադաթը՝ Զիթենեաց լեռան վրայ, կամ երբ ինքնաշարժերը
զահարվէժ վազքով սպառելով անդդալին վայրէջքներ՝ կը տանին զիրենք դէպի
ծովն աղտաղտին և Յորդանան, խոկալու համար Միջքին ու հոգևոր Մաքրու-
թեան իմաստին վրայ:

Ուխտաւորներ անոնք արդէն հոգւով՝ իրենց այդ ներքին դրութեան ըզ-
գացումը հետզհետէ աւելի կ'ընեն և կը խորանայ իրենց խզճին մէջ, որքան ա-
ւելի լեցուին հոգևոր ներշնչութեամբ, և որչափ աւելի սկսին իրենց անձին մէջ
իսկ ապրիլ՝ մինչև ցարդ խօսքերով և զիրքերէ միայն ճանչցուած աստուածա-
շնչական կեանքն ու պատմութիւնը, որոնք իրենց կազմած կենդանի տպաւորու-

թեամբ կը տարրանան հիմակ իրենց մէջ : Ու իրենց խղճին մէջ՝ իրենց ուխտէն աւելի անոնք ամէն օր կը կարդան այլ ևս այն ուխտը . զոր ըրաւ Աստուած, երդմամբ հաստատելով ոչ միայն այս երկրին բուն բնիկներուն, այլ նաև անոնց հաւատքը ժառանգող ներկայ բնակներուս նախնեաց թէ վաղնջուց ժամանակներէ ի վեր, ամէնքիս հոգին փրկութեան հաւատարմութեամբ հաղորդ պիտի ընէր իրենին հետ : Պէտք է ընդունիլ . կրօնքի հրայրքն է ուխտաւորական շարժումին մեծագոյն և իսկական դրդիչ ոյժը :

Անկարելի է չխոստովանիլ թէ այժմ մանաւանդ, այդ ոյժին շատ մօտիկ, երբեմն անոր հետ գրեթէ խառնուած նոյն իսկ, կայ նաև զիտական շահագործութեան ոգին : Մարդոցմէ շատեր այսօր Ս. Երկիր կուզան, ոչ միայն հոգիի կազդոյր զանելու այլ նաև մտաւոր լոյս փնտռելու համար հոս՝ վերաբերութեամբ կրօնական ճշմարտութեանց : Անոնք կուզան մեծ կրօնքին վառարանը ոչ միայն տեսնելու այլ նաև ճանչնալու համար զայն : Կրօնքն ու զիտութիւնը, ինչպէս միշտ կամ յաճախագոյնս, բայց մանաւանդ հոս, այդ գետնին վրայ, երբեք չեն հակառակ իրարու : Սէրը, չի տկարանար բնաւ, երբ իր առարկան աւելի կը լուսաւորուի . ընդհակառակն : Պաղեստինագիտութիւնը, որ իբրեւ աշխարհագրական, բնապատմական, պատմական և հնախօսական ծանօթութեանց դրութիւն, այլ եւս կազմած է ինքզինքը, ընդունակ օրըստօրէական բարդաւաճումի, Աստուածաշունչի պատմութեան և աստուածաշնչական հաւատքի և բարոյականի համար հաւասարապէս և զերազանցօրէն պիտանի և օգտակար ուսում մըն է այլ ևս : Երբ Եգիպտաբանութիւնը տակուին չէր ծաղկած, Վոլդէո առասպել կը նկատէր Ս. Գիրքի այն մասերը՝ որոնց մէջ եգիպտական հին քաղաքակրթութեան մասին ակնարկներ և պատմութեան ճիշդութիւն կային . «Անկարելի է որ աւագի այդ տափարակ անհունութիւնը ծնունդ տուած ըլլայ այդքան ուժեղ յառաջիմութիւններու» : Մեծ իմաստասէրին և սուր ծաղրածուին այս դատումին վրայ քմիծաղով կը նայի այսօրուան զիտութիւնը, յորմէհետէ, պեղումները լեցուցին թանգարանները՝ Փարաւոններու երկրին ընդհողուած փառքերովը : Պզտիկ չէ ծառայութիւնը, զոր եգիպտաբանութիւնը մատուց Ս. Գիրքի . փոքր պիտի չլինի այն ևս՝ զոր Միջագետքի պեղումները սկսած են արդէն մատուցանել նոյն ուղղութեամբ : Բայց այդ տեսակէտով ամենամեծը պիտի լինի անտաքակոյս ինչ որ կոչուած է ընել Պաղեստինագիտութիւնը : Ասկէց առաջ, նախորդ պետական ռէժիմի օրով, եւրոպական միախններու միջոցաւ կատարուած հնախուզական նշանակելի արդիւններուն վրայ այժմ, բրիտանական թեւարկութեանէն ի վեր, սկսած են աւելնալ դէս ու դէն արդէն սկսուած և դեռ շարունակուող պեղումներու գործերը, հոս, Երուսաղէմի մէջ, Երիզով, Սամարիա, Գալիլիա և Անդրյորդանան, ամէն օր նոր յայտնութեան մը լոյսովը հաստատելու համար Աստուածաշունչը : Ու, վաղը, երբ Ռոբֆէլլերի բարեբարութեամբ այժմ աւարտած թանգարանը, աւելի ընդարձակ քան Գահիրէի եգիպտականը, սկսի լեցուիլ պաղեստինական հնութեանց զիտերով, պատկերազարդուած Ս. Գիրքն է որ հոս պիտի տեսնեն մարդիկ . ու հաւատքը՝ զիտութեան ճրագովը աւելի պայծառացած, աւելի խորը պիտի դնէ իր գգացումը սիրտերու մէջ : Այդ բանն է որ այժմէն սկսած է կատարուիլ ուխտաւորական կեանքին մէջ, անհատական կամ

մանաւոր, այսինքն գուցէ դեռ տկար բայց որոշ քայլափոխերով: Եւ ուխտաւորը, երբ կը տեսնէ հողադերժուած աւերակոյտը Կափառնաումի, որո՛ւն ըսեր էր Տէրը «Մինչեւ ի դժոխս իջցես»։ Նայինի զիւրը՝ ուր պատանին իր մահուան դազադին մէջ ելեր նստեր էր յանկարծ Յիսուսի ձայնին ի լուր, Կանան՝ ուր կը ցուցնէն դեռ հինգ թակոյկները, երանութեանց բլուրը, ուսկից ծորեց լեռան քարոզին մեղրը. «Հայր մեր» ին բարձունքը, ուր մարդկութեան հողին առաջին անգամ հասկցաւ թէ ի՛նչ է խօսքն ընդ Աստուծոյ, Մազդազան, Քորազինը, Բեթսալիզան, Էայլն, ու Տիբերիոյ ծիծաղախիտ այն ծովակը մանաւանդ, որ նախախնամութեանն սահմանուած էր երկնից թագաւորութեան գործին առաջին դաշտը բլլալու. երբ ուխտաւորը տեսնէ ու ճանչնայ այս ամէնը իրենց տեղին մէջ, ի՛նչպէս գաղափարն ու իրը կը զուգախառնուին իրարու հետ՝ սպրուած իրականութեան մը մէջ՝ շօշափել տալու համար հաւատքին առարկան. երբ տեսնէ ու ճանչնայ՝ Սամարական բարձունքի մը կողմին կատարուած պեղումներու մէջ՝ վիթխարի հիմքը Ամրինի պալատին, ու վարը, զուարթ հովիտի մը ծառաստաններուն մէջ՝ կամարազեղ սիւնաշարքերը Հերովդէսեան վաճառանոցին, ու աւելի անդին՝ Գերաղի և Գարիզինի շղթաներուն սպառման կէտին մօտերը՝ Յակորի այն յրհորը, որուն առջև Տէրը կենդանի շուրին խորհուրդով ցնցեց անբարոյ կնոյ մը խիղճը. կամ Յորդանանու տղմուտ ափերէն ոչ շատ յայտնոյս յանկարծ բարձրացող սեպ գազաթը, ուր Յիսուս, իրեւ մարդ կատարեալ, աստուածօրէն յաղթահարեց փորձիչը. ու յայնկոյս հեռաւորութեան վրայ՝ տմոյն հորիզոնի մը ծոցն ի վեր կանգնած այն բարձունքը, որուն կատարէն Իսրայէլի մեծ Օրէնսդիրը մշուշի մը մէջէն հազիւ կրցաւ ողջունել խոտացուած երկիրը՝ իր յաւիտենական հանգիստը մտնելէն առաջ: Երբ կը տեսնէ ան, կ'ըսենք, այս բոլորը, ի՛նչպէս ամէն վայրկեան իր մէջ աւելի կը լուսաւորուի այն համոզումը թէ առասպելներու հիսուածք մը չէ երբեք այն մատեանը, որ զիրքն է իր հաւատքին, իր Սուրբ Գիրքը:

Այսպիսի ոգով կազմակերպուած ուխտաւորութիւն մը, ուր զիտական հետաքրքրութեան ոգին զոյգ կ'ընթանայ կրօնական զգացումին, աւելի խորունկցնելով և զօրացնելով իսկ զայն, թէ և զրեթէ անծանօթ՝ բարեպաշտական հին ըմբռնումին, անշուշտ առաւելութիւն մըն է սակայն որ կը բերէ հաւատքի կեանքին մէջ, երբ մանաւանդ իր հայթայթումը կը կատարուի զգոյշ և զգաստ կերպով, ու մատուցումը՝ հաճելի և տպաւորիչ ազդուութեամբ:

Բայց, ըստ մեզ, ներկայ ուխտաւորական շարժումին շատ աւելի յատկանշական և մարդկօգուտ կողմն է համազգային, միջակրօնային և դաւանական իրերաճանաչութեան պատեհութիւնը՝ զոր կը ներկայացնէ անիկա: Այդպիսի առիթներ շատ աւելի կան անշուշտ կեանքի ոչ կրօնական մարդերուն մէջ: Յուսցահանդէսները, մեծ տօնավաճառները, զիտական և արուեստագիտական շարժառիթներով կատարուած աշխարհախումբ գումարումներ յաճախեալք են այժմեան ընկերութեան մէջ ալ. բայց, պէտք է խոստովանիլ, ուրիշ է բոլորովին նիւթական նկատումներով և աւելի կամ նուազ հոգեկան վայելքի պատճառներով մարդոց մօտ գալը իրարու, ուրիշ՝ զուտ հոգեւոր մտայնութեամբ և հաւատքի ոգևորութեան ճամբուն վրայ հանդիպիլը անոնց միմեանց, կրօնական

մթնոլորտի մը մէջ, ուր Աստուծոյ զաղափարին լոյսովն է որ պիտի տեսնեն աւմէնքը զիրար, համամարդկային եղբայրութեան սկզբունքի դրօշին ներքեւ: Երբ մարդիկ — անհատներ կամ ժողովուրդներ — իրարու կը խառնուին շահերու կռուադաշտին վրայ կամ կիրքերու հողմայոյզքին մէջ, ականատես կ'ըլլան միւմեանց յոռի կողմերուն մանաւանդ, ու զգուանքով կը խրտչին իրարմէ, բայց երբ անոնք իրարու կը պատահին խաղաղութեան և սիրոյ պարունակին մէջ՝ որ կրօնքին կալուածն է, հոս է որ ամենէն աւելի կը գիտակցին թէ ցեղի կամ արեան, լեզուի կամ բարբառի, երկրի կամ հայրենիքի, բարքի կամ սովորոյթներու տարորոշութեանց ներքեւ, որոնցմով ազգերը կը զանազանուին իրարմէ, կայ ուրիշ բան մը՝ ընդհանրականօրէն հասարակաց վիճակ մը, որուն մէջ կը մօտենան անոնք իրարու և նոյն իսկ կը միանան իրարու հետ. Աստուծոյ՝ մեղի, և մեր՝ միմեանց հետ տիեզերական հայրութեան և եղբայրութեան հաւատք մը, աւելի կամ նուազ որոշ իւրաքանչիւրին մէջ, որ սակայն պէտք է լինի ուղղիչ թելը, ազգերը մարդկային միութեան զաղափարականին առաջնորդող:

Ուրիշներ, որոշ մտածումի մը պատկանող 'նոյլ մը մարդիկ, ինչ որ ալ խորհին ուխտաւորական շարժումին ծագման և բնութեան մասին, անոնց մէջ տեսնել կամ ցուցնել ուղեւորվ հին հեթանոսական կրօնական բարքերէ վերջաւմացութիւններ, մենք պիտի չվարանինք պնդել տակաւին թէ քրիստոնէութեան մէջ, ու քրիստոնեայ մեծ կառավարութեան մը հովանիին տակ, ներկայիս, կազմակերպուած ու մշակուած ուխտաւորութիւնը՝ կրօնքի, պաշտամունքի եւ այլ խորանքներով պէսպիսուած ժողովուրդները խաղաղութեան եւ ներդաշնակ կեանքի առաջնորդելու ամենէն ազնիւ միջոցներէն մին է, ասոր ապացոյց՝ Երուսաղէմը, ուր ամիս մը ամբողջ ողջոյն տուին իրարու Արաբն ու Ասորին եւ Անգղիացին, Ամերիկացին և Աւստրիացին, Գերմանն ու Գաղղիացին, Երբայեցին և Եգիպտացին. Թուրքը, Իտալացին և Իրագցին, Լեհն ու Լիբանանցին, Հապէշը, Հրեան ու Հունգարացին, Յոյնը, Պուլկարն ու Պարսիկը, Ռուսն ու Ռումանացին, Սլանիացին ու Սերպը, կային:

Ասոնց մէջ էր նաեւ Հայը, տրտում 'նայուածքով՝ բայց ոչ զլխիկոր: Տրտում՝ որովհետեւ կռուար անհայրենիք աստանդականութենէ մը, իր ետին չունենալով զրեթէ կարօտցունելիք կայք ու տեղ, զորս ունին միւսներն ամբողջ. բայց բարձր ի զուլս, որովհետեւ առցուած էր իր սիրտը այն զգացումով թէ, շնորհիւ ուշադրաւ այն դիրքին՝ զոր իր ազգն ու անոր հոգեւոր իշխանութիւնը — այլուր այնքան նուազած ու վերջոտնուած ամէն տեսակէտով — կը պահեն տակաւին հոս, օտար մը չէ ինքը Աստուծոյ քաղաքին մէջ: Լիքն էր Ս. Յակոբի Մայրավանքը 2000 ի մօտ ազգայիններով՝ ընդ մեծ և ընդ փոքր, բայց անոնցմէ հազիւ չորս հարիւրն էին ուխտաւոր, Սփիւռքի մօտաւոր ծայրերէն եկած, միւսները լինելով բազմութիւնը զաղթականներուն, որոնք պատերազմէն ի վեր նրժդեհաբար կը մնան ներսը: Չենք կրնար ըսել թէ անոնցմէ ո՞րքանը կրցան օգտուիլ Ս. Երկրին զանազան ուրիշ մասերն ևս ճանչնալու համար Եւրոպացի ուխտաւորներուն ունեցած դիւրութիւններէն, բայց ինչ որ կրնանք ըսել անվարան՝ սա է թէ ասոնք ամէնքը ստացան, այնչափ ատեն որչափ մնացին այստեղ, հոգեւոր լիութի միակիարութիւն՝ մասնակցութիւն Ս. Յակոբեանց Մայր Տա-

ճարի և յարակից եկեղեցիներու և Երուսաղէմական սրբավայրերու, Ս. Յարութեան, Ս. Մննդեան, Ս. Կուսի Գերեզմանի տաճարներու և Համբարձման լեռան թափօրներուն և պատարագներուն, ու մեկնեցան յետոյ ասկէ, ինչպէս իրենք կ'ըսէին, լայնցած շունչով. համոզուած՝ թէ դարերէ ի վեր այստեղ հսկող հոգևոր զինուորութեան մը ջանքերով մշտապէս կանգուն մնացած է քրիստոնէական կրօնքի և ազգային կեանքի այն ճունը, զոր նախնիք թողած են մեղի իբրև սուրբ ժառանգութիւն:

Ու այս վկայութիւնը մեծապէս կազդուրիչ է անշուշտ անոնց համար, որոնք, ի շարունակութիւն իրենց նախորդներուն, ըրած են միշտ և կ'ընեն դեռ ամէն օր իրենց կարելին այդ բանին համար:

★ * ★

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՅԻՍՈՒՍԻ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ ՐԱՄԱՍՏԵՍԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ

Գ. ԳԼՈՒՍ

ՔԱԳԱՌՈՐՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱԳԻՐԸ

(Շար. Սիոն 1935, էջ 140 էջ)

Տէրունական Աղօթքը ուրեմն զՔրիստոս կը գատորոշէ աշակերտներէն. պէտք է աւելցնել թէ, ըստ համատեսականներուն, ուրիշ ամէն տեղ Յիսուս կ'աշխատի զօրացնել այս տպաւորութիւնը: Մերթ կ'ըսէ «Հայր ձեր» (Մտթ. Ե. 16, 45, 48, 2. 1, 14, 26, 32, է. 11, Ժ. 29, Էն.), մերթ՝ «Հայր իմ» (Մտթ. է. 21, Ժ. 32, ԺԵ. 13, ԺԸ. 10, 35, Էն.). երբեք միևնոյն որակումը չընդունիր, ինչ որ մասնաւորապէս ուշագրաւ կը դառնայ՝ երբ նկատի առնենք թէ սիրոյ և խոնարհութեան ըզգացումները որքան հզօր էին Յիսուսի մէջ:

Ուրեմն, հակառակ բառերուն նոյնութեանը, Քրիստոս Որդի Աստուծոյ չէ այնպէս ինչպէս ենք մենք. Բարձրալին հետ անոր յարաբերութիւնները բոլորովին ներքին բան մը ունին, թէև, ինչպէս ըսուեցաւ, «Հայր իմ» բացատրութիւնը, համապատասխան ուսուցումին հոմիմատ, այնքան

ալ չի ճշտորոշեր Որդին Աստուծոյ հետ միութիւնը, այնպէս՝ ինչպէս Յիսուս կ'իրակնացնէ զայն, եւ իր շուրջներուն հասկնալի ըլլալու համար է միայն ինք կը գործածէ այդ ձևը: Որքան ալ ճիշտ ըլլայ այս պատգութիւնը, իր խօսքը գործէն չտարբերելու համար, Քրիստոս պէտք էր որ ինքզինքին վերագրէր իրեն միայն ինքնաշարժական վիճակ մը: Արդ, ի՞նչ բանի մէջ կը կայանայ այս ուսանանքները: Խնդիրը արդեօք ամենէն աւելի բարոյական տարբեր գործունէութեան մը վրայ է, քանի որ մարդիկ մեղաւոր են, մինչ Քրիստոս ուրիշ է. կամ ինքը արդեօք աստուածային է գերիվերոյ և տեսակարար կերպով մը: Մեր այս ուսումնասիրութեան մէջ մինչև այս կէտս ձեռք բերուած արդիւնքները տակաւին չեն թողատրեւր զմեզ պատասխանելու այս հարցումներուն: Թո՛ղ բանական ըլլայ յիշեցնել միայն հոս, յետոյ աւելի մօտէն անոնցմով զբաղելէ առաջ, թէ «Որդի մարդոյ» և «Որդի Աստուծոյ» խօսքերը երկուքն ալ Տիրոջ մեծաշնորհութիւնը կը հաստատեն, իւրաքանչիւրը իրեն յատուկ երանգով: Մէկ կողմէ Քրիստոս Որդի Աստուծոյ է նման, ինչպէս տեսանք, բայց ոչ նոյն այն կերպով, զոր կրնան պահանջել իր աշակերտները: Միւս կողմանէ Մեծաշնորհութեան մարդոյ հասարակ իսրայիլացի մը չէ, ոչ ալ մարդարէ մը միայն. արարած մարդուն նկարագրին ունի ան: Քրիստոս, իբրև հիմնագիր Թագաւորութեան, ինք-

զինքին կ'ընծայէ բացառիկ արժանաւորութիւն մը, իբրեւ Որդի Մարդոյ և Որդի Աստուծոյ:

Փրկութեան պայմաններուն ուսումնասիրութիւնը ևս կը հաստատէ այս արդիւնքը, ցոյց տալով թէ Յիսուս Հրեաներուն բարոյականէն աւելի մաքուր բարոյական մը չէ միայն որ տուած է, և ամէն բանէ առաջ ճշմարտութեանց յայտնիլ մը չէ լոկ ինքը, այլ թէ իրեններէն կը պահանջէ այլամերժ յարում մը իր անձին: Այս է որ կը ցուցնէ արդէն Հերան քարոզը, որ նոյնքան հաճութեամբ կը ցուցնայ իրբեւ հաւրագատ քրիստոնէական վաւերագիր, և որուն մէջ, կ'ըսեն, Քրիստոս կը բաւականանայ կոչում ընելով միայն իւրաքանչիւրին ձեռներէցութեան: Ստոյգ է արդարեւ թէ Փրկիչը անոր մէջ ամէն բանէ առաջ իր անձին պատշաճեցուցած ուսուցում մը չէ որ կ'ընէ: Առնելով «Երև իրբեւ», կը ըսեն նախ հոգեկրօնացիներէն օրէնքը. բայց նկատողութեան արժանի է այն գոր կը բռնէ իր կերպափոխած այդ օրէնսդրութեան հանդէպ: Ի՞նչ անձնավստահութիւն, իր ոյժին և վերագոյն մեծութեանը մասին ի՞նչ զգացում կայ սա խօսքերուն մէջ. «Առաքուք զի ասացաւ առաջնոցն... այլ ես ասեմ ձեզ» (Մտթ. Ե. 21, 38, 39, 43, 44): Ի՞նչ ուրեմն. կ'ընդունի ուրեմն Յիսուս օրէնքին աստուածային նկարագիրը. և, յայտարարելով հանդերձ թէ պէտք է պահել անոր պատուէրները (Մտթ. ԺԹ. 67) միեւնոյն ատեն կ'եղանակաւորէ՝ զանոնք: Ո՞ր է ինք որ կարենայ այսպէս յարձակիլ անցեալին այս մտաբերիլ շէնքին վրայ:

Պիտի ըսուի թեւեւ, կերպով մը նուագեցնելով իրողութեան արժէքը, թէ բոլոր բարեկարգիչները ունեցած են այս կերպ յանդգնութիւններ, թէ իրաւցընէ Յիսուս նոր սկզբունք մըն է որ կը բերէ՝ ի տեղի Հրեութեան հինցած բարոյականին, թէ արդարեւ անիկա հիմնադրին է կատարելագոյն և բարձրագոյն կրօնքի մը գոր մարդկութիւնը կարենայ երբեք բաւականիլ, բայց այս ամէնքէն չի հետևիր թէ անիկա մարդոց և Աստուծոյ միջև հարկաւոր միջնորդ մը եղած ըլլայ: Այդպէս թէ ոչ. այս մասին դատում մը ընելու համար, պէտք է առաջ տանիլ աստուածաշնչական հատորածներուն մեր վերլուծումը:

Մտտութչոսի այն նշանաւոր յայտարարութեան մէջ (Ե. 17), Յիսուս կ'ըսէ թէ ինքը կատարած է օրէնքը, թէ ասոր համար նոյն իսկ եկած է աշխարհ. արդ, աստուածային պատուիրանքին ամբողջական գործադրութիւնը կ'ենթադրէ թէ նա որ այդ կարողութիւնը ինքզինքին կը վերագրէ՝ Աստուծոյ ոչ մէկ պատուէրին հանդէպ երբեք զանցառու գտնուած չէ ոչ ըստ ուղեցոյն և ոչ ըստ տառին: Ուրեմն երբեք հպարտութիւնը բոյն դրած չէ իր ներսը. երբեք սխալած է խօսքով կամ մտածութեամբ. կեղծաւորութեան կամ անձնասիրութեան ոչ մէկ ընթացք պարտած չէ իր սրտին պայծառ մաքրութիւնը: Բայց ո՞վ է իր մասին այսպիսի վկայութիւն մը տալ կըրցող մարդը: Իսրայելի ամենէն մեծ մարդարէնները ինքզինքնին արատաւոր չե՞ն զգացած Աստուծոյ առջև (Ես. 2. 5). առաքեալներուն փորձառութիւնն ալ չի ցուցնէր թէ մարդ ո՞րչափ աւելի յառաջ զիմէ սրբութեան մէջ, այնքան աւելի մեղքին զգացումը կը խորանայ անոնց մէջ զորս Սիրոյ հաւատքին զուգահեռութիւնը կը թուի բարձրացնել իրենց նմաններուն մակարդակէն վեր (Ա. Տիմ. Ա. 15, Ա. Յովհ. Ա. 8):

Այդպէս արտայայտուելով, Քրիստոս ուրեմն ինքզինքը կը մեկուսացնէ միւս մարդերէն. աւելի ճիշտ՝ հակացողին կ'ուզէ ցուցնել իր անձին զիրը փրկութեան մէջ: Մէկ կողմէ օրէնքին գործադրութիւնն է, արդարեւ, կեանքին պայմանը (Մտթ. ԺԹ. 17). միւս կողմէ ամէնքը կը մեղանչեն աստուածային պատուիրանին դէմ, ինչպէս որ կը հետևի մասնաւորաբար մեղաց թողութեան մասին ըստած խօսքը (Մտթ. 2. 12), վասնզի եթէ Փրկիչը իր աշակերտներո՞ւն կը սորվեցնէ այս աղօթքը, աստիճանիկ աւելի կը հասկցնէ թէ մեղաւոր են թագաւորութեան թշնամիները: Ասոր համար է որ Յիսուս հարուստ երիտասարդին կը յայտարարէ թէ Աստուծոմ միայն բարի է (Ղկա. ԺԸ. 19), և իր խօսքը ուղղելով իր ունեցողիներուն, կ'ըսէ անոնց զոր օրինակ. «Եթէ դուք որ չարքդ էք...» (Մտթ. Է. 11), կամ «Եթէ ոչ ապաշխարիցէք, ամենեքեան նոյնպէս կ'որնչիցէք» (Ղկա. ԺԿ. 3-5):

Ուրեմն, քանի որ Քրիստոս միակն է որ լրիւ կատարած է օրէնքը (Մտթ. Ս.

17), չափ քնական է ենթադրել թէ մարդ այդ կատարելութեան կրնայ ցանկալ անոր կենդանի անձին յարելով միայն: Այսպէս կը բացատրուին այն արտայայտութիւնները, որոնք չափազանցութիւն եւ նոյն իսկ յանձնապատասխանութիւն պիտի թուէին որ և է վարդապետի կամ մարգարէի բերնին մէջ: Երեսու մասնաւորապէս «Երանի» կու տայ անոնց որոնք կը հաւատարին իրեն համար (Մտթ. Ե. 10, 11), հաւասար անոնց՝ որոնք արգարութեան համար կը չարաշարուն: ցոյց տալով այսպէս թէ իրեն համար ցուցուած սէրը կերպով մը հաւասար է ճշմարտութեան գործադրութեանը: Արդ, բարոյախօսի մը կամ բարեկարգիչի մը լեզուին վրայ ի՛նչ պիտի նշանակէր այսպիսի խօսք մը: Թո՛ղ կորսուի իմ անձս, հերիք է որ յաղթանակէ իմ վարդապետութիւնը, կը գոչէ փրկիստփան. ան է միայն կեանքին ջանք, ան է, զանձը, որուն պէտք է զոհել ամէն բան: Երեսուս, ընդհակառակը, խորհրդաւոր եւ նոյնքան նշանակալից տպւոր մը կը հաստատէ իր անձին եւ իր փրկարար գործին միջև: Երկնքի թագաւորութեան մէջ ընդունուելու համար, կարգ մը մարդիկ կը ջանան ապացուցանել թէ իր անունովը գործած են երկրի վրայ (Մտթ. Ե. 22), ու Գրիստոս կը մերժէ զանոնք, ոչ թէ որովհետեւ կը զատապարտէ այդ սկզբունքը, այլ վասնզի ատով պարծողները չեն կըրցած դեռ կատարելապէս հետեւող ըլլալ իրեն: Ուրիշ բացատրութեամբ, թէ և փրկելութեան պայմանը Աստուծոյ կամքին հրահանգութիւնն է (Վ. 21), բայց Երեսուի անձին հետ յարաբերութեան եղողները միայն կը հասնին ատոր (Վ. 22). իրենեւրը անոնք են զորս ինքը ճանցած է. բացատրութիւն՝ որ չի նշանակեր մակերեսային չփռում մը, այլ կեանքն ու զգացումները վերանորոգող խորհրդով թափանցում մը:

Կը տեսնուի ահա թէ Լիւթան քարոզը ոչ միայն չի քաջալերիր բարոյախօս Մեսիայի մը կամ վարդապետի մը գաղափարը, այլ ընդհակառակն կը հերքէ կը ջնջէ զայն: Բայց այս յայտարարութիւնները առաջին օղակն են միայն շղթայի մը, որ կ'անցնի ամբողջ աւետարանական ուսուցումին մէջէն. այն է որ կ'ուզենք ցուցնել արագ վերլուծումով մը հետեւե-

լով Մատթէոսի պատմութեան կարգին:

Նկատի առնուելիք առաջին հատուածն է անդամաւործի մը բժշկութեան պատմութիւնը, Երեսուի անոր կցած ուսուցումներու հետ միասին (Մտթ. Թ. 1-8), Հետեւեալն է Տիրոջը պատճառաբանութիւնը, երբ հայհոյութեան ամբաստանութիւն կ'ընեն իրեն համար, որովհետեւ «Բաշտիւրեաց, թողեալ լիցին մեզք քո» ըսեր էր անոր: Երեսուս, անդամաւործի մը՝ «Թողեալ լիցին քեզ մեզք քո» ըսելը տւելի բան մը չ'արժեք քան ըսելը «Արի՛ և զնա»: Խնդիրը հոս է թէ «Րջափ պիտի իրականանայ» ըսուածը: Եթէ չ'իրականանայ, ըսողը արժանի կ'ըլլայ յիմարութեան կամ հայհոյութեան սպառնքին. եթէ իրականանայ, կը ճանչցուի, իսրայելեան գաղափարներուն համեմատ, իրեւ Աստուծոյ առաքեալ մը: Միայն, երկու բարեքնները ասով կը զանազանուին իրարմէ՝ որ մեղաց թողութիւնը, ներքին վիճակ մը ըլլալով, չի կրնար ականատեսներէ հաստատուել, մինչդեռ հիւանդին բժշկումը, երբ տեղի ունենայ՝ անպատճառ կը տեսնուի: Յոյց տալով թէ կարողութիւն ունի այս երկուքն մին ընելու, Հրէից համար բարձրօրէն համոզիչ փաստով մը հաստատած կ'ըլլայ թէ կրնայ միւսն ալ ընել, և թէ, ինչ որ ալ ըսեն իր հակառակորդները, մեղքերուն թողութիւն չնորհելով՝ մասիական առանձնաշնորհութեանց սահմանը անցած չ'ըլլար:

Արդ, իր անձին մասին այսպիսի համարում մը ունենալը անպիտան նշանակութիւն ունի. վասնզի ոչ ոք իրականք ունի մեղաց թողութիւն տալու, եթէ ինքը մեղաւոր է, ինչպէս են, Գրիստոսի դատումով, բոլոր մարդիկ: Կամ եթէ մեղաց թողութեան վկայութիւնը յայտարարական արժէք մը ունի, Գրիստոսի յանուն Աստուծոյ խօսքները (Մտթ. Զ. 12, ԺԸ. 35) և աշակերտներուն ալ իբրեւ Տիրոջ պատգամաւորներ «Թողելոնուն համար (Մտթ. ԺԶ. 19, ԻԸ. 18), էական իրողութիւնը այն կը փնայ որ Երեսուս Աստուծոյ որդիներուն մէջ առաջինը եղած կ'ըլլայ այս լեզուն գործածելու համարձակող, եւ որ այսպէս կը ցուցնէ միակ և բացառիկ յարաբերութիւնը՝ որով ինքզինքը կապուած կը զգայ Աստուծոյ հետ:

(Շարունակելի)

Ժ. Գ.

ՓԱՐԻՍԵՑԻՈՑ ԱՂԱՆԴԸ

Ա. ԱՆՈՒՆԸ ԵՒ ՆԵԱՍԱԿՈՒԹԻՐԸ

Փարիսեցի անունը կը նշանակէ բաժնուած: Ի՞նչ բանէ բաժնուած: Անսուրբ բաներէ անշուշտ. բայց ա՛յ աւելի՜ գոհնիկ ու սոսկական անձերէ, այնպիսիներէ՜ որոնց հետ յարաբերութիւնը կը պղծէր գիրենք և որոնք չէին պահեր ուսելիքներու և հպտմանքու վերաբերեալ օրինական եւ աւանդական պատուէրները: Այս միտքով էր որ Որոգիկէն կը գրէր. «Անոնք իբրեւ լաւագոյն տարրը ընկերութեան՝ կը բաժնէին իրենց գիրենք մարդոց մեծամասնութիւնէն: Այս պատճառաւ փարիսեցի անունը կը նշանակէ բաժնուած, անցատուած»: Այս իմաստը անխտիր ընդունած են նաև ցերեկոս, Թալուտը և հին ու նոր հեղինակներ:

Հարկ չկայ ըսել՝ թէ հակառակորդներու կողմէ՜ տրուած էր իրենց այս անունը, իսկ անոնք զիրար կ'անուանէին «ընկերակից» կամ «պաշտօնակից»:

Փարիսեցիք Մակարայեցւոց ժամանակէն է որ առաջին անգամ երևան գալ թուին Պատմութեան մէջ Բարեպաշտներ (Հայրդիմ) անունով: Ահետարանին մէջ ստէպ կը ներկայացուին անոնք իբրեւ ընկեր զպիրներու, ու երբեմն աւետարանիչի մը զպիրներու վերագրածը ուրիշ աւետարանիչի մը կը վերագրէ փարիսեցիներուն, և փոխադարձաբար: Ասոր պատճառն այն է որ Յիսուսի ժամանակ զպիրներու մեծամասնութիւնը Փարիսեցւոց աղանդին կը պատկանէր: Կային նաեւ սաղուկեցի զպիրներ, բայց որովհետեւ անոնք կը ժխտէին առհասարակ ամէն աւանդութիւն, ասոր համար զուրկ էին ոեւէ կարեւորութենէ: Անա թէ ինչո՞ւ սաղուկեցի զպիրները անյիշատակ մնացած են Պատմութեան մէջ:

Բ. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Բարելոնի գերութիւնէն զարձող Հրեաները անշատուցանի երկրի բնակիչներէն, անոնցմէ՜ որոնք խառնուրդ մը եղած էին Պաղեստին բերուած հեթանոսներու և քաղաքի զերծ մնացած ոչ-հնաւատարմէն շրջաններու: Բայց այս շանջատուածները փարիսեցի չէին տակաւին: Փարիսեցիները կենդանի Պատմութեան մէջ գրեթէ Հաւիլիմներու կամ Երաբեպաշտներու հետ միասին, որոնք զօրաւոր կուսակցութիւն մըն էին, կ'ազդեաւնային աւելի երբ Սիւրիոյ Անտիոքոս Եպիփան Թագաւորը՝ 170 ին (ն. ք.) մտաւ Երուսաղէմի ճանապարհ, կողպտեց անոր դամբը և արգիլեց Թալուտութիւնը. արգիլեց նաեւ շրջանի պահպանութիւնն ու զոհերը, այսինքն՝ հրեական ամբողջ պաշտամունքը, ու մինչև իսկ յանդգնեցաւ Ենոփայի սեղանին տեղ Ողիմպեան Արամազդին նշարեւորած սեղան մը կանգնել: Այս միևնոյն ժամանակէն էր գրեթէ որ ծաւալեցաւ Մակարեանց ապստամբութիւնը:

Յովհաննէս Հիւրկանոսի (135-105 ն. ք.) Թագաւորութեան օրով Փարիսեցիք առաջին անգամ աւարակ գու գան Պարտիւմ անունով: Անոնք հաշտ աչքով չէին նայեր Աստուծոյ իշխաններու քահանայապետութիւնը յափշտակելուն, ու կը յանդիմանէին Աղեքսանդր Յաննէսը՝ Թագաւորական նին հետ քահանայապետական տիտղոսն ալ իւրաքանչեւ ըլլալուն համար. ընդհակառակը՝ բարեացակամ վերաբերմունք ցոյց տուին հանդէպ Աղեքսանդրի երկու օրդիններուն՝ Արիստոբուլոսի և Հիւրկանոսի, որոնցմէ առաջինը միայն Թագաւոր եղաւ ու երկրորդը՝ քահանայապետ: Եւ առկայ Փարիսեցիք չարաչար գործածեցին իրենց սաղեցութիւնը երկու եղբայրներուն վրայ՝ լրէժլուծելու համար ամէն անոնցմէ, զորս Աղեքսանդր Յաննէս գործէր ըրած էր հալածելու համար զիրենք: Ու այս լրէժխնդիր արարքը եղաւ զխաւոր պատճառ, որ արքայական մականը Արիստոբուլոսէն Հիւրկանոս Բ. ի անցաւ եւ հռոմէական զօրավարին՝ Պապիոսի միջամտութիւնը հրաւիրեց, ու ասով վերջ տրուեցաւ հրեական անկախութեան:

Այնուհետև Փարիսեցիք քաղուեցան ասպարէզէ մինչև Մեծն Հերովդէսի գահակալութիւնը, ուրուն 6000 փարիսեցի մերժեցին հաւատարմութեան երդում տալ: Ասոր համար անոնք ծանուականքներու ենթարկուեցան ու շատեր ծաւաւեցան պատժուեցան, ինչ որ ժողովուրդի համակրանքն ու պաշտպանութիւնը աւելնալուն պատճառ զարձաւ դէպի Փարիսեցիներն ու անոնց աղանդը:

Պ. ՓԱՐԻՍԵՑԻՈՑ ԱՂԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՅԱՏԿԱՆԵԱԿԱՆ ԳԻՏԵՐԸ

Փարիսեցիք կ'որոշուէին Սաղուկեցիներէն ընդունելուն համար բեմանցի աւանդութիւնները, զորս կը մերժէին միւսները: Ըստ Թալուտի, որ ծագում առած էր փարիսեցիականութենէ, մէկը եթէ Թորայի (Հնգամատեան) պատուէրներուն չհնազանդէ՜ յանցաւոր չէր ըլլար այնքան, որքան կ'ըլլար՝ եթէ չհնազանդէր աւանդական օրէնքին, այսինքն, իրաւական աւանդութեանց (Հաւատարմ) Յայտին է, թէ Փարիսեցիներու՝ «հայրերու աւանդութեանց» նկատմամբ ունեցած ըրծախնդրութիւնը մինչև տղայական անտիտութեանց կը հասնէր:

Փարիսեցիք ու Սաղուկեցիք իրարու հետ վէճի մէջ էին վարդապետական երեք կէտերու նշկատմամբ — Հոգիի ամմահութիւն, Մեծերոց յուրիւն ու Աճճիւրանութիւն: Հոգիի անմահութիւնը կը մերժէին Սաղուկեցիք ու չէին ընդուներ ո՛չ հրեշտակներ եւ ո՛չ ոգիներ. հետեւապէս կ'ուրանային նաև մեռելոց յարութիւնը: Ըստ Փարիսեցւոց՝ արարքները միայն յարութիւն պտի առնէին: Գալով Անձնիշխանութեան՝ Եստեսեանց այս խնդրին նկատմամբ ձախտագրի կամ շատ շատ՝ Նախասմանութեան կը հաւատային: Սաղուկեցիք կ'ուրանային մարդոց գործերուն մէջ աստուածային միջամտութիւնը. իսկ Փարիսեցիք

միջին ուղիով ճամբան մը կը հետևեին՝ ընդունելով միևնույն փամբանակ թէ՛ Անձնիշխանութիւնը և թէ՛ աստուածային միջամտութիւնը։ Մարդու անձնիշխանութեան մասին անոնց միջև տիրող այս տարակարծութիւնը բաւական չիօթի կերպով կը ներկայացնէ Յովսէփը։

Փաղաքականութեան մէջ Փարիսեցիք երկու իրարու հակընդդէմ ուղղութիւն ունէին։ Ոմանք՝ համակերպելով ստեղծուած կացութեանը՝ օտար լուծէ ազատուել չէին անկախիւր, աստուածային Նստիսխանութեան արդար պատիժը համարելով այդ լուծը։ Ուրիշներ՝ նկատելով օտարի տիրապետութիւնը էպպէս հակառակ ընտրեալ ժողովուրդի առանձնաանորմանց, եղած էին ամենաանհաշուես ներսանձայողջներ, միշտ կազմ ու պատուաւ տուցիւնը էպպէս հակառակ ընտրեալ ժողովուրդի առանձնաանորմանց, եղած էին ամենաանհաշուես ներսանձայողջներ, միշտ կազմ ու պատուաւ տուցիւնը էպպէս հակառակ ընտրեալ ժողովուրդի առանձնաանորմանց, եղած էին ամենաանհաշուես ներսանձայողջներ, միշտ կազմ ու պատուաւ տուցիւնը էպպէս հակառակ ընտրեալ ժողովուրդի առանձնաանորմանց, եղած էին ամենաանհաշուես ներսանձայողջներ։

Մովսէսական Օրէնքի 613 պատուէրներու եւ անթիւ աւանդութիւններու սեղմ ու պիրկ ցանցին մէջ անտանելի գերութիւնն ընէր փարիսեցիին կեանքը։ Մաքրութեամբ համար անսուրբ իրարու պարզ կպուլմէ մը առաջնացած պղծութիւնէն՝ անհամար ծիսական կանոններ սահմանած էր թալմուտը։ Անկարելի էր տեսնէն զուրս ելլել, սընտուղ աւանդ և կամ ուէր զործի ձեռնարկել՝ առանց ենթարկուելու հաղաթանակի անպատեհութեանց, որոնց մէջ ինչպէս վախը կ'անդամալուծէր փարիսեցիին միտքը ու կը ջնջէր ընտանի ու բարոյական օրինաց ամէն ըմբռնում, ու երդնէմ ձեռնարկութիւնն մը ամբողջովին կ'ալլատէրէր կրօնքը։ Փարիսեցիին կը փորձուէր ինքզինքն համարել հեղինակ իր սեպական արդարութեան, ամէն բան իր անձին պարտական էր ու ինք պահանջատէր էր ըլլար կարծես Աստուծոյ։ Ինչ օգուտ զղջումը, յերմեանքն ու խոնարհ աղօթքը, մեղաւորին ու քաջամարտին զէպի երկինք արձանագահութեանց, ինք չէր միթէ միակ դարը, որ, իր աշխնդին սոփորութեան համամայն, շարաթը երկու անգամ՝ երկուշաբթի ու հինգշաբթի օրերը՝ ծով իր պահէն, ու չնչիւ կը հատուցանէր անանուի իր ասմթի իր չամանի տասնորդը, որ բնաւ զանց չէր ընէր ոչ մէկ աւանդական ծէս։ Փարիսեցիին կը փայլալէր իր ետադրութիւնն ու ամբարտաւանութիւնը, ու կեղծաւորութիւնն էր իր նկարագրին ցայտուն գիծը։ Անոր սեւեռուն զաղաթանքն էր՝ միշտ վեր բարձրանալ, թէև ատոր հասնելու համար լուսննար ոչ մէկ արժանիք՝ բացի փառասիրութենէ։

Թէ՛ Երեսուցէմի և թէ՛ Բաբելոնի թալմուտը եօթը տեսակ փարիսեցիներ կը թուեն, որոնց առաջինն հինգը խաղախ ու երկնիմի նկարագրեր մը ունին։ Եօթը տեսակ փարիսեցի կայ, ա) ան որ իբրև բնա կ'ընդունի օրէնքը, բ) ան՝ որ կը զործէ չարի նկատումով, գ) ան՝ որ զուրք պա-

տերու կը զարնէ խուսափելու համար կնոյ մը տեսքէն, զ) ան՝ որ կը զործէ ցոյցի համար, ե) ան՝ որ կ'աղօթէ խնդրելով Աստուծոյ՝ ցոյց տալ իրեն ընելու բարի զործ մը, զ) ան՝ որ կը զործէ երկնիւղով, և է) ան՝ որ կը զործէ սիրով։ Երեսուցէմի թալմուտը այդ եօթը տեսակ փարիսեցիները կը նկարագրէ այսպէս։ Առաջինը կը նմանի մէկու մը՝ որ Աստուծոյ պատուէրները իր ուսերուն վրայ կը կրէ՝ տեղէ ու բերել տեղ փոխադրելու համար զանոնք. երկրորդը կը նմանի անոր, որ կ'ըսէ՝ զրամ փոխ տո՛ւր ինձ որ կատարեմ Օրէնքը. երրորդը՝ կը կատարեմ այս կամ այն կրօնական պարտականութիւնը, յետոյ ես ինձ թող կու տամ օրինական պարտականցութիւն մը, որպէսզի զուգակշռեմ մէկը միւսին դէմ։ Կորորդը կը թուի բնիկ՝ ես ինձի միայն հաշիւ կու տամ ամէն իմ ունեցածիս համար ու բարի կամ մեղուցութիւնն է որ կը հնազանդիմ Օրէնքին։ Հինգերորդը ունի պարտականութեան գիտակցութիւնը ու կը ջնայն այս բարի վարքութեամբով ջնջել իր մեղքերը, վեցերորդը կը զործէ երկնիւղով՝ Յորին պէս, ու եօթներորդը կը զործէ սիրով՝ զրամահմին պէս. ու այս վերջինն է լաւագոյնը միւսներէն։

Փարիսեցուց ու Մաղուկեցուց աղանդներէն որը հրէական ուղղափառութիւնը կը ներկայացընէր։ Վարդապետական տեսակետով Փարիսեցիներուն անշուշտ, քանի որ կ'ընդունէր Նոգիի անմահութիւնը, Մեռելներու յարութիւնը եւ մարդու Անձնիշխանութիւնը կամ Ազատ կամքը։ Այս կարեւոր կէտերուն մէջ թէև պահպանողական էին Փարիսեցիք, և սակայն ալ աւելի պահպանողական էին Մաղուկեցիք Օրէնքի պահպանութեան մէջ։ Այս վերջիններս կառուած էին Սուրբ Գիրքին, մինչ Փարիսեցիք նորութիւններ կամ իմաստանոց մեկնութիւններ աւելցուցած էին հաւնոր վրայ։ Օրէնքի տառին կառուած միայն նախանձանդութիւնը Մաղուկեցիները Փարիսեցիներէն աւելի խստապահանջ ըրած էր ունիւնելու վերաբերելու կանոններու մէջ, վասնզի անոնք ճշդիւ կը զործադրէին փոխվէթի կամ ալն ընդ ալանի պատուէրը, զոր Փարիսեցիք կը մեղմացընէին զրամական տուգանքի փոխարէն։ Վերջապէս՝ Շաբաթը ուրախութեան օրի մը վերածելու նպատակով Փարիսեցիք թիթիցուցած էին Շաբաթի հանգիստին հետ կապուած պարտականութիւնները, որպէսզի կարենային յապաւել Օրէնքով պարտադրուած Տաւարի այցելութիւնները, մինչ Մաղուկեցիք՝ իբրև քահանաներու զատակարգ՝ կես առ կէս կը կատարէին Թորայի կամ Հնգամատեանի պատուէրները այդ մասին։

Դ. ՅՈՒՆԻՍԿՈ ԵՒ ՓԱՐԻՍԵՑԻՆԵՐ

Մաղուկեցիներուն հետ Փարիսեցիներն ալ խուլ աստիութիւն մը երևան բերին Յովհաննէս Մկրտչի հանդէպ։ Եթէ ժողովուրդի բազմութեան հետ անոնք ալ դիմելին Յորդանան՝ նպատակին էր միայն սխալի մէջ բռնել Յովհաննէսը, ինչու որ իր նախնանքն այն ժողովրդականութենէն էր

կը վայելէր անիկա ամբողջ կողմէն։ Այդ պատճառաւ Մկրտիչը կ'անուանէ զանոնք «Մնուռնդ իսից» (Մատթ. Գ. 7)։

Յիսուսի ղէմ փարիսեցիներու հակառակութեան աղբիւրը պէտք է ուղղակի փնտռել այն իշխանութեան մէջ, զոր աստուածային վարդապետը ձեռք բերած էր իր հրաշազորութիւններով ու իր անձին հմայքով։ Մեր Տէրը իր սքանչելի լիբան քարոզին մէջ դատապարտած էր անոնց ձեռապաշտութիւնը, «Կ'ըսեմ ձեզ, եթէ ձեր արդարութիւնը զգիրներու և փարիսեցիներու արդարութեան աւելի չըլլայ, պիտի չմտնէք երկինքի արքայութիւնը» (Մատթ. Ե. 20)։ Լիբան քարոզը ղուգակիւն էր շին Օրէնքին ու Նոր Օրէնքին, ու փարիսեցիք կը սոսկային լսելով Յիսուսի բերնէն՝ թէ Անիկա եկած է լրացնելու Մովսէսի Օրէնքը։ Հակառակութիւնը ծայր տուաւ անդամայնութիւն անոնք, երբ Յիսուս յայտարարեց՝ թէ իշխանութիւն ունի ինք մեզքեր թողելու։ «Կը հայհոյէ այս մարդը, գոչեցին, ո՞վ կարող է թողուլ մեզքերը՝ բայց միայն Աստուած» (Մարկ. Բ. 7)։

Մեզքերը թողելու այս իշխանութիւնը փարիսեցիներու առաջին տրտունըն եղաւ ընդդէմ Յիսուսին։ Կը մարդարէին նաեւ Փրկիչը՝ թէ մեղաւորներու հետ կ'երուխում կ'ընէ, ծոմ չի պանծեր և կը լուծէ Խաւորքը։

Փարիսեցիք մերթ առանձինն և մերթ Սաղուկեցիներու միացած՝ դաւեր կը նշխարէին Յիսուսի ղէմ։ Նշան կը խղիւղեն երկինքէն, կը հարցնեն թէ կարո՞ղ է մէկը արձակել իր կինը առ կամ նա պատահաւոր, կը հարցնեն նաեւ՝ թէ պէ՞տք է կայսեր հարկ տալ՝ թէ ոչ։

Իր կայանաւորուելէն քանի մը օր առաջ Յիսուս փարիսեցիներուն ղէմ կարի ծանր պարտաւանքներ արտասանեց, որոնք կը սկսէին եօթն անգամ կրկնուած սա բանաձևով։ «Վա՛յ ձեզ զպրաց և փարիսեցուց կեղծաւորաց»։ Ան կը յանդիմանէ իր անարժան ոտիները, որ կը փակեն երկինքի արքայութիւնը մարդոց ղէմ։ Իրենք չեն մտնէր և ուրիշներուն արգելք էր ըլլաւ մտնելու։ Որ ծով ու ցամաք կը յամին եկամտաւոր միատուր կեյտ։ Համար, ու յետոյ իրենցմէ աւելի գինեհաւ պարտ էր ընենց զայն. որ կ'ընեն թէ Տաճարին կամ սեպական լիբայ երդնուլը բան մը չէ, բայց Տաճարի մէջի ոսկին կամ սեղանի վրայի պատառազայն լիբայ երդնուլը արժան է որ ճշդիւ կը հաստատանան թիթիւ բաներու տասանորդը ու զանց կ'ընեն Օրէնքի ծանր պայմանները, այսինքն՝ Արգարութիւնը, Ողորմութիւնն ու Հաւատքը։ Որ խնամքով կը մարքեն մամիներու արտաքինը ու չեն հոգար հոգիին անքրութեան մասին, որ կ'աշխատին փրկել երեւոյթները՝ բայց իրականին մէջ կը նմանին ճերմկուած գերեզմաններու։ Որ կը հալածեն մարգարէները ու ապա շեղել չիբիմներ կը կանգնեն անոնց վրայ։ «Ո՞ճ'ը, ի՞նչերու ծնունդն'ը, ի՞նչպէս պիտի փախլէք պնենի դատապարտութենէն»։

Փարիսեցիները՝ Սաղուկեցիներուն ու Հերովդիանոսներուն հետ Յիսուսի ղէմ միաբանած էին

անոր քարոզութեանց առաջին օրերէն ու համաձայնած էին՝ թէ ի՞նչպէս սպաննեն զԱնիկա (Մատթ. ԻԲ. 16, Մարկ. Գ. 6)։ Յիսուսի ոտիներուն համաձայնութիւնը կատարեալ էր հիմա։ Փարիսեցիներ, Սաղուկեցիներ, Հերովդիանոսներ և ժողովուրդի գլխաւորներ՝ ամէնքն ալ նոյն նշանաւոր կը հետապնդէին։ Նուիրապետական ազնուականութիւնն էր որ ուղղութիւն կու տար զործին։ Հուսկ ապա Սինեգրիոնը կը դատապարտէր Յիսուսը ու քահանայիցի իշխանները կը յաջողէին մահաւճիւն ար խլել Պրիլատոսէն։

Յիսուսի մահէն վերջ փարիսեցիներու վրէժախղութիւնը յազեցած կը թուէ, մինչդեռ Տաճարի սաղուկեցի քահանաներու խելքը չի զարբեր անէլէ, վասնզի ամենամեծ սպառնալիքի մը ենթարկուած կը տեսնեն աղգային կրօնքին գոյութիւնը։ Փարիսեցի մը, Գամաղիէլ, ընդհակառակը՝ կը պաշտպանէ առաքելները։ Ապա Պողոս հալածուելով իբրև զրոյու Օրէնքին, որ կ'արգիլէր օտարներու մուտքը Տաճարին մէջ, յայտնի համարձակ Փարիսեցիներու կողմը բռնեց և փարիսեցի ըլլաւ փառք համարեցաւ իրեն (Գործք ԻԲ. 6-10)։

Հարկ չէ անդիտանալ՝ թէ փարիսեցիականութեան մէջ կային լուրջ կէտեր։ Եթէ փարիսեցիներու եռանդը կոյր էր յաճախ, բայց այդ եռանդին մէջ կային անկեղծութեան ցուրէր։ Յողիքուած անձնատուր մէկու մը զօրաւոր համովումները աւելի զիւրին է զէպի լաւը շրջել, քան անտարբերութեամբ զինուած սկիպտիկի մը համովումները։ Պողոս իր փարիսեցիի եռանդով կը գերազանցէր բոլոր իր հայրենակիցները։ Հակառակ ասոր, կամ աւելի ճիշդ՝ ասոր հետեւանքով, աստուածային Շնորհը փայլեցաւ իր հոգիին մէջ։ Տեղիք կայ հաւատալու՝ թէ երուսաղէմի Մայր-Եկեղեցին փարիսեցիներու ծոցէն լրացուց իր պահանջները։ Ասով կը բացատրուի առաջին եկեղեցիին յարուած շին Օրէնքին, որ այնքան երկար ատեն իր նկարագրին որոշ գիծը եղաւ (Գործք Բ. 46-47, Գ. 1, ԻԱ. 20 և այլն)։

Ինչ որ ամենամեծ վտանգ մը եղաւ նորածին եկեղեցիին համար՝ այն իրողութիւնն էր, որ չուտով նշմարեւոյցաւ թէ Փարիսեցիները ընդունելով Քրիստոսի հոնքը, չէին թօթափած տաճարին իրենց փարիսեցիականութիւնը յատկանշող տիրական նկարագիրը։ Անոնց ճիգերով էր որ գուճատեցաւ երուսաղէմի առաջին ժողովը։ Տարակոյտ չկայ՝ թէ փարիսեցիները եղան նաեւ զրդիւր Անտիոքի վէճին, ու գործուն մասնակցութիւն ունեցան անոր մէջ ու փորձեցին խափանել Պողոս առաքելի գործը ու արքիւրէլ հեթանոսներու մուտքը եկեղեցին։

Հայացուց՝ Մ. Ե. Ն.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՊՈՂԻԿՏՈՍ

(Շարունակութիւն Ռախոյ Թիւէն)

Ա Լ Պ Ի Ն

Պատերազմին կը յիշէք անշուշտ ամէնքդ այն օրն՝ որ
Սեւերոսի կորուստովն եղաւ այնքան բախտաւոր.
Ուր գերի կայսրը, զոր ինքը իր ձեռքովն ազատեց,
Վրհատ գունդին անոր վեր առաւ ինկած սիրտն ի հեծ,
Մինչ ընկճուած կը կարծուէր ան զօրութեան տակ թիւին.
Գիտէք թէ ի՞նչ պատիւներ իր ըստուերին ուղղեցին,
Մեռածներուն մէջ յետոյ երբ անոր դին չը գրտան:
Արքան Պարսից զայն իրեն բերել տրւեր էր հրաման:
Անոր գործոց քաջութեան ականատես ինքն արդէն,
Այդ վեհապետը ճաննալ փափաքեր էր զայն մօտէն:
Տարեր էին զայն իր վրանն, ուր, ծակծրկած՝ խոցերով,
Մահամեծ, բայց ամէնուն շարժեր էր խանդն ու գորով:
Հոն, երբ ընդհուպ կ'ըսկըսի ան նըշան ցոյց տալ կեանքի,
Կ'ուրախանայ սիրտն, իրօք, թագաւորին մեծհոգի.
Ու, հրճուանքէն, հակառակ իր անկէ կրած ցաւերուն,
Բազուկին՝ որ զինք տանջեր էր՝ կը պատուէ քաջութիւնն,
Զայն դարմանել կուտայ գաղտ, չի խնայեր բան մ'իւր կեանքին,
Ու երբ, ամիս մը յետոյ, կ'ապաքինի ան կըրկին,
Անոր կուտայ աստիճան, խնամութեան փառք, պատիւ, գանձ:
Որ Սեւերոսը շահի՝ կ'ընէ ճիգեր չափազանց.
Ապա անոր մերժումները գովելով սըրտագին,
Կ'ուզէ զայն տալ Դեկոսի՝ փոխանակիչ փրկագին:
Կ'ընդունի կայսրը, իսկոյն, խանդավառուած, բերկրաւիր,
Շնորհել Պարսից՝ իր եղբայրն ու հարիւրեակ պետ ընտիր:
Այսպէս դարձաւ իր բանակը Սեւերոս Քաջարի,
Ընդունիլ իր մեծարժէք քաջութեանց վարձքը բարի.
Դեկոսի սէրն անպատում, իրեւ առդար մըրցանակ:
Սակայն դարձեալ պատերազմ, նորէ՛ն նեղիլ մեզ վիճակ:
Բայց այս աղէտքն աւելի աճեցուց փառքը անոր.
Պատերազմէն կըրկնուած՝ ի՛նք յաղթանակ քաղեց նոր,
Մինքան յաջող եւ այնքան նըպաստաւոր մեզ համար՝
Որ ըրինք նախ հարկատու՝ ոսոխն, ու դրինք զէնքը վար.

Կայսրը որ իր մասին սէր ունի անհուն՝ ի հարկէ,
Յաղթութենէն վերջ այս մեծ, զայն Հայաստան կ'ուղարկէ,
Որ աւետէ հո'ս ալ լուրը յաղթութեանց խընդալից,
Եւ երախտեաց սրբտի զոհ մատուցանէ այստեղ դից:

Փ Ե Լ Ի Ք Ս

Ե'րկինք, արդեօք բախտըս զիս այս կերպով ո'ւր կը տանի:

Ա Լ Պ Ի Ն

Այս պատմեց մարդ մ'իկն՝ իրեն եղողներէն ընտանի:
Ու փութացի, Տէր, որ ձեզ տեղեակ պահեմ այս մասին:

Փ Ե Լ Ի Ք Ս

Աղջիկս, անշուշտ կուգայ հոս՝ քեզի ըլլալ ամուսին.
Իրեն համար զոհի հարցն այնքան մեծ բան չէ իրօք.
Պատճառանք մ'է սուտ, որուն ճիշդ պատճառն է սէրը լոկ:

Պ Ա Ի Ղ Ի Ն Է

Կըրնայ ըլլալ, վասնզի զիս ջերմ սիրով կը սիրէր:

Փ Ե Լ Ի Ք Ս

Մի՛ գուցէ իր ոխը հին՝ մեզի նիւթէ չարիքներ.
Սըրտմտութիւնը արդար, իշխանութեան կըցորդուած,
Կըրնայ կըռել վրէժի է'ն սոսկալի, է'ն սուր հարուածն:
Աղջիկ, լաւ չէ վիճակնիս.

Պ Ա Ի Ղ Ի Ն Է

Ո՛րչ. շատ ազնիւ սիրտ ունի:

Փ Ե Լ Ի Ք Ս

Ի զուր այդպէս կը զբգուես սիրտս որ արդէն կ'արիւնի:
Վիճակնիս գէշ է. աղջիկ. կը կըլծէ զիս վիշտ մը. է՛ր
Իր մերկութեա'նը մէջ՝ սիրտս առաքինին չէ սիրեր:
Ա՛խ, Պաւլին, դուն, արդարեւ, հընազանդած ես կարի.
Պարտուց սէրդ էր որ դաւեց քու քաջութեանը բարի:
Ինձ հետեւիով՝ ծառայած կ'ըլլայիր դուն՝ աւելի.
Ջերժ մընացած կ'ըլլայինք սա վիճակէն ահեղի:
Եթէ դեռ դոյզն ունիմ յոյս մ', այն է որ տուած էր քեզ նա
Բացարձակի մօտեցող ազդեցութիւն մ'իր վըրայ:
Ինձ ի նըպաստ գործածէ՛ սէրն՝ որուն ինքն է գերի.
Իմ չարիքիս աղբիւրէն հանէ՛ դարման մ'իկնձ բարի:

ՊԱՆԴԻՆԵ

Ե՞ս, ե՞ս նորէն տեսնեմ զինքը, յաղթականը հրգոր.
 Զիս ենթարկե՞մ աչքերուն, որ կը ծակեն սիրտս ի խոր:
 Տրկարութիւնըս գիտեմ. հայր իմ, կին մ'եմ վերջապէս.
 Կը յուզուի սիրտըս ահա արդէն իրմով. կը գգամ ես.
 Ա՛խ, հակառակ իմ սիրոյս, արծակէ մի՛ գուցէ՝ ան
 Հոգւոյն խորքէն հառաչանք մ', ինծ ու քեզի անարժան:
 Ես չեմ կրնար տեսնել զայն.

ՓԵԼԻՔՍ

Սիրտ ա՛ռ, դուստր իմ, մի սոսկար:

ՊԱՆԴԻՆԵ

Անի սիրուն է ընդ միշտ. իսկ ես միշտ կին մ'եմ տրկար.
 Իր նայուածքին իմ վրայ ներգործութեանը դէմ, ա՛հ,
 Պիտի կըրնա՞մ հանդուրժել, սրբտիս վրայ չեմ վրստահ.
 Պէտք չէ որ ես տեսնեմ զայն:

ՓԵԼԻՔՍ

Պէտք է տեսնես, դուստր իմ, զայն.

Ապա թէ ոչ կը մատնես մահուան՝ հայրդ ու տունդ համայն:
 Առաքի՛նի ունիս սիրտ.

ՊԱՆԴԻՆԵ

Կը յաղթես ա՛նտարակոյս.

Թաղողութիւնը չէ՛ քնաւ որ վախ կուտայ իմ հոգւոյս:
 Ես կը վախնամ բիրտ կռիւէն, յուզումներէն այն անշէջ,
 Զոր զգայութիւնք ըսկըսած են այժմ արդէն սրբտիս մէջ:
 Բայց իմ սիրած ոսոխիս դէմ եթէ պէտք է կռուիմ,
 Թոյլ տուէ՛ք որ նախ կարենամ զինուել ես ինքս ընդդէմ իմ.
 Ու տեսնելու համար զինքը՝ պատրաստուիմ քիչ մ'ատեն:

ՓԵԼԻՔՍ

Կ'երթամ մինչեւ պարիսպին դուռն ընդ առաջ ես իրեն:
 Քա՛ջ եղիր, քու վըրդովուած ոյժերըդ մէջըդ ժողովէ'.
 Խորհէ՛ որ մեր ամէնուն բախտն ափիդ մէջ, քու քով է:

ՊԱՆԴԻՆԵ

Այո, պիտի նըւաճեմ ըզգացումներս նորէն.
 Զի հրամաններդ ինծմէ դա՛րձեալ իրենց զոհ մը կ'ուզեն:

(Վերջ Ա. Արարուածի)

— ԲԱԺԱՆՈՒՄ —

Երբ փրքի սիրող սիրեբու շրջան,
Անծանօթ ձեռք մը կարծես խրված .
Մեր հոգիներու դուռներուն դիմաց,
Կը կախէ վիճակ իր լուռ նըրագարան:

Իզո՛ւր կ'որոնենք խորը մեր սիրսին,
Մասն անէացած մեր եղանկութեան,
Ու բացակայի կարօսն անսահման
Հին սիրոյ պէս հոն, կ'արթննայ ուժգին:

Յիշատակներ լոկ անցեալին անյոյս,
Հորիզոններէն մեր հոգիներու,
Կ'անցնին անըզուկ՝ ոսկի ամպերու
Կարաւաններուն պէս անըրջասոյզ:

Երբ փրքի շրջան սիրող սիրեբուն,
Խոր գերեզմանի մ'առջեւ մըթասուեր,
Հոգիներուն մէջ հրեշտակ մ'ոսկենիւր,
Վաղուան յոյսերուն կ'երգէ ալելուին:

ԵՂԻՎԱՐԴ

ՏԱՂ ՑՆՄՈՒԹԵԱՆ ՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԻ

(ՎԱՀԱՆ ՏԵՐԵԱՆ)

Մըռա՛յլ է, ձիւն է, սրտում ու քաղցրութիւն է յաւէս՝
Յիշատակին մէջ անոր ուր կայ լուսնդ իրիկուն.
Ու երազի մը ժըպիսը հեռաւոր այն նամբուն,
Ուրկէ անցաւ կարաւանը սիրոյ ջիւնջ երգին հետ:

Հոն լրութիւնը բացաւ, իր շրջապատները քաշէ,
Անոր դէմքեր կը յառին՝ սուրբի դէմքեր եւ զրույ,
Առանց ոսկերը հոգին ծաղիկներէն բաժնելու,
Յիշատակին մէջ անոր աղջիկ մը կոյր կը պարէ:

Քոչուններու տօն մը կայ, մութ լեռներու ծոցին մէջ,
Հէքեքի վառ ոսկիով անոր նըրագն է անեղջ,
Գարունը ե՛րբ է անցեր ծառերուն հետ մըրկոս:

Ի՛նչ համբոյրներ ծաղկեցան, անոր սրտին հրայրով,
Ու կոյր աղջիկը այսպէս պիտի պարէ՝ սրտմաքով
Պարսէզին մէջ իր մահուան ուր կայ լուսնդ Առաւօս:

ԱՐՄԷՆ ԵՐԿՍԹ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿՈՐԻՒՆ

ԵՒ

ՄԱԿԱԲԱՅԵՅԻՈՑ ՀԱՅ ԹԱՐԳՄԱՆԻՁԸ

Կորիւն վարդապետի «Վարք Մաշթոցի» գրքին և Մակարայեցւոց երեք գրքերուն Հայ Թարգմանութեան միջև եղած աղերսը վաղուց ուշագործութիւն գրաւած է: Այս գրութեան հետ մէջ ղրկուած նմանութիւններէն նշանակելի հուշարժան մը հրատարակեց Նորայր Ն. Բիւզանդացի⁽¹⁾, և հաւաստեց թէ Մակարայեցւոց գրքերուն Թարգմանիչը Կորիւնն է եղած: Նոյն տեսակէտին ոյժ տուաւ Պ. Գառնիկ Ֆնտղիան⁽²⁾ կարգ մը նմանութիւններ ևս մատնանշելով Կորիւնի գրքին և Մակարայեցւոց Թարգմանութեան մէջ (էջ 12-13): Ե. Ա. Դուրեան⁽³⁾ ևս ընդունած է թէ Կորիւնի գրչին արդիւնքն է Մակարայեցւոց երեք գրքերուն Թարգմանութիւնը:

Սակայն Դ. Կ. Սահակ Կոզեան⁽⁴⁾ Մակարայեցւոց Թարգմանութիւնը Կորիւնի գործ չի համարիր, «Վասնզի Նորայրեան չորս կէտերը՝ գրական աշխատութեան մը հեղինակը որդեկաւ աստիճան իրականացած» չի գտնիր Մակարայեցւոց մէջ: Եւ Անուարայր տեսութեան դէմ դիրք բռնելու» կը ստիպեն զինք սոչ միայն անոր փաստերուն անբաւականութիւնը, այլ նաև գրական ծանրակշիռ պատճառներ: Այդ պատճառները երկու են. 1. — Մակարայեցւոց Թարգմանիչը տկար է Յունարէնի մէջ: 2. — Մակարայեցւոց Թարգմանիչը «յետին աստիճանի խրթնաբան» չէ Կորիւնի նման (էջ 15-24):

Վերջին երկու կէտերուն մասին զիտել տալով, որ Կորիւնի Յունաստան զրկուած ըլլալու պարագան լոկ՝ չի բաւեր հաստատելու թէ Մակարայեցւոց Թարգմանչէն աւելի «քաջակիրթ յունագէտ» մըն էր ան, և «Վարք Մաշթոցի»-ի հեղինակը «յետին աստիճանի խրթնաբան» չէ, չոր օր. Պ. Դ. Ֆնտղիանի համար, կ'անցնինք մեր բուն մտադրութեան որ է ցոյց տալ Կորիւնի և Մակարայեցւոց Հայ Թարգմանչէն իրարու հետ ունեցած սերտ աղերսը, և անձերու նոյնութեան մասին Նորայրեան տեսութեան մեծ հաւանականութիւնը:

Ստորև կ'ամփոփենք վերը ակնարկուած նմանութեանց կարեւորները և անոնց վրայ աւելցնելով մեր կողմէ շարք մը ուրիշներ ևս կը ներկայացնենք բոլորը միասին, դասաւորուած Մակարայեցւոց գրքերուն թիւադրած կարգով: Մեր կողմէ կը կցենք նաև մի քանի կարեւոր նմանութիւններ Կորիւնի և Մակարայեցւոց Գրքերուն նախադրութեանց միջև, որոնք բուարար նշան կրնան համարուիլ թէ սոյն նախադրութիւններն ալ Մակարայեցւոց Թարգմանիչ Կորիւնի գրչէն ելած են⁽⁵⁾:

Յաջորդող ցուցակին մէջ մէկ աստղանիշով նշանակուածները Ն. Բիւզանդացիի գտածներն են, իսկ երկու աստղանիշ կրողները Պ. Դ. Ֆնտղիանի, ֆապեալները կը պատկանին մեզի:

(1) Կորիւն վարդապետ և Նորին Թարգմանութիւնը, Գիրք Մակարայեցւոց, Եւթաղ Աղիքսանդրացի, Ազաթանգեղոս. և Փաւստոս Բիւզանդ, Տփղիս, 1900, էջ 16 + 520:

(2) Կորիւն, Վարք Մաշթոցի, ուղղակի և լուսարանակալ ի Գառնիկ Ֆնտղիանէ, Երուսաղէմ, 1930, էջ 10 + 101:

(3) Պատմութիւն Հայ Մատենագրութեան, Երուսաղէմ, 1933, էջ 414 + 463:

(4) Մակարայեցւոց Բ. Գրքին Հայերէն Թարգմանութիւնը, քննական ուսումնասիրութիւն: Վիեննա, 1923, էջ 203:

(5) Ն. Բիւզանդացի, սակայն, Մակարայեցւոց նախադրութիւնները և Գլխաւորութիւնները, ու-

Ա. Գիրք Մակաբայեցւոց եւ Կորինե

Գլուխ	Տ-ը
1.- Ա. 1.- որ խաղաց գնաց.- սոյն գրքի յաջորդ գլուխներուն մէջ ևս գործածուած է 13 անգամ:	285.- Խաղայր գնայր.
2.- Գ. 38.- Պաղոմէոս Պարգեւական = τὸν Δορυμένους.	248.- պարգեւական.
3.- Ը. 20.- Նիզակակից*. — այս գրքին մէջ 10 տեղ ևս գործածուած է:	132.- Նիզակակից.
4.- ԺԲ. 11.- Եւ յայլ աւուրս արժանաւոր.	607.- Ըստ արժանաւոր և պատեհ տեղիաց.
5.- ԺԳ. 7.- զուարթացուցանէր մխիթարէր.	509.- զուարթացուցանել, նորոգել և հաստատել.
6.- ԺԵ. 32.- Եւ չիով տայր.	552.- Եւ մեծաւ շիով.
7.- ԺԶ. 5.- շինեին դաշմանութիւն.	Հմտ. միջամուխ եղեալ (375). — միջամուխ երկու անգամներ ալ կը գտնուի Կորինեի մէջ:

Բ. Գիրք Մակաբայեցւոց եւ Կորինե

8.- Ա. 25.- Դու միայն ես որ մնասկարս-րես մամենայնի զամենայն.	359.- Քանզի միայն Աստուծոյ ամենազօրի շնորհք առ ամենայն ազգս երկրածնաց մնասկարսրին. — ընդգծուած բառը երկիցս կը կարգանք այլուր Կորինեի մօտ:
9.- Բ. 7.- Եթէ անծանօթ հրաման է գտեղիդ կացուցանել*.	374.- աստուածատուր իմաստութեան ծանօթ կացուցանեին.
10.- Բ. 22.- զխուժադոժ ազգս հալածել. — այլուր ևս երկիցս:	369.- զխուժադոժ կողմանս Մարաց.
11.- Գ. 8.- Վաղժաղակի չու առնէր խաղայր գնայր Հեղիոզորոս, պատճառանօք* իբրև ստորին Ասորւոց ևս տաճկաստանի քաղաքացն զաշակերտութեանը շրջել*. — Խաղայր գնայր. տես թիւ 1: Հմտ. շրջեալ զամենայն աշակերտօք (644). և աշակերտութիւն բառը, որ գործածուած է հոս երկիցս (13, 412, 544):	

բիշներու կարգին, շարագրեալ կամ թարգմանեալ են կ'ըսէ, « յերկրորդ Աշակերտաց» (էջ 22), եւ հինգերորդ զարու կատարածին կամ վեցերորդին սկիզբը, երբ « վաղուց խառնեալ էր Առաջին Աշակերտաց անման Հայ լեզուն, եւ կը տիրէր Նորահնար Հայերէնն երկրորդ Աշակերտաց» (էջ 29): Այդ տեսութեան ի հաստատութիւն կը թուէ այն բառերը կամ քերականական ծեւերը, որոնք յետոսկեղարեան կամ յունաբանական են: Իր յիշածներէն երկուքը միայն, բարեփառութիւն (Գլ. Ա. Մկր. ԻԸ.) եւ սատակիւր (Գլ. Բ. Մկր. Բ.) կը վերաբերին Մակաբայեցւոց:

Առնելով առաջինը, բարեփառութիւն, չե՛նք կրնար արդեօք համեմատել զայն Կորինեի բարեգործութիւն, բարեյաղթութիւն, եւ ծիրանափառ բառերուն հետ: Իսկ սատակիւրին իւր վերջաւորութիւնը դիւրաւ կրնայ վերագրուիլ ընդօրինակողներու: Հետեւաբար այս երկու բառերը մեր կարծիքով բաւարար ոյժ չունին Մակաբայեցւոց Նախադրութեանց եւ Գլխակարգութեանց թարգմանութիւնը երկրորդ Աշակերտաց ընծայելու:

- 12.- Գ. 12.- Վասն մեծապատիւ շէնդ. — Հմմտ. նաեւ մեծաշուք, չա-
րաշուք:
- 13.- Գ. 16.- ցուցանէր զսրտին քախծու-
թիւն.
- 14.- Գ. 18.- Ի հաւեաշխարհի* խնդրուածս.
- 15.- Գ. 28.- որ այնչափ շխով.
- 16.- Գ. 35.- եւ զքահանայապետն զՈ-
նիա մեծապատիւ մեծապար-
գեւ* մեծարէր. եւ ինքն չու-
արար խաղաց զնաց.
- 17.- Դ. 30.- ղիպ եղեւ. — այլուր կայ ինն
անգամ եւս: — Իսկ մէկ ան-
գամ ալ գործածուած է Ա.
Կորնթացւոց մէջ:
- 18.- Դ. 40.- սկսաւ ձեռն ի գործ արկա-
նելի⁽¹⁾, եւ սկիզբն առնել
գործոցն չարութեան՝ ա-
րամբ միով որ խառնադրու
եւս էր տեսանելով քան
զմասքն թանձրութեան: —
Հմմտ. նաեւ խժողովարդն (Ե.
22): — ⁽¹⁾ Մէկ անգամ անէ Եւթ.:
- 19.- Դ. 47.- զամենայն չարեացապարս*
Մենեղառաս.
- 20.- Ե. 27.- զազանակեաց կեանս ի լե-
րինս անցուցանէր, եւ այն-
պէս գնդաւն որ ընդ նմա
էին՝ խոտարուէ կերակուր* կե-
րակրեալ անցուցանէին
զժամանակն.
- 21.- Զ. 19.- նորա ի մտի եղեալ. — այլուր
եւս երիցս:
- 22.- Զ. 23.- մանաւանդ առաւել ըստ աւ-
ստածագործ* սրբութեան օ-
րինադիր կրօնից.
- 23.- Է. 39.- արտաքիւ լինէր թագաւորն.
- 24.- Ժ. 29.- Այն ինչ լինէր նոցա զսկա-
յառ* զանողորմ ձեռն պա-
տերազմի ի գործ արկանել. —
անայտու ունի երիցս Իմաս.:
- 25.- ԺԱ. 10.- նիզակալից*. նաեւ ԺԴ. 17:
- 26.- ԺԱ. 26.- օգնականութիւն զտեալ զիւր-
եանցն օրինաց.
- 27.- ԺԲ. 21.- Վասն ղոճաւարաւսոց նեղու-
թեան մարութեան.
- 28.- ԺԳ. 15.- յանձն առնէր Աստուծոյ զան-
ձն* եւ զզօրսն, . . . կոտորէր
զգիշերապան դոնապանն.
- 310.- մեծապատիւ իսկ յեպիսկոպոսէն եւ
յեկեզելուցն մեծարեալ լինէր:
- 346.- տեսանէր բերելոյն քախծութիւն.
- 770.- հաւեաշխարհի յուսուածս.
Տես թիւ 6:
մեծապատիւ. Տես թիւ 12:
մեծապարգեւ, Հմմտ. աստուածապար-
գեւ (2), վերնապարգեւ (580): — Խա-
ղաց զնաց. Տես թիւ 1:
- 661.- ղիպ լինէր. — այլուր եւս երիցս կի-
րարկուած է:
- 659.- ձեռն ի գործ արկանէր. —
- 369.- սկիզբն առնելոյ զխառնադրու կող-
մանսն Մարաց.
- Հմմտ. իսկ քարեացապարսին Վա-
հանայ (920):
- 732.- Եւ երթեալ ընդանակեաց սորամուտ
ծակախիթ եղեալ զառօրէական զին-
րապետն խոտարուէ ճաշակօքն վճա-
րէին. այնպէս վշտակեաց տկարու-
թեան զանձն տային.
- 114.- իսկ Պաւլոսի, ի մտի եղեալ էր.
- 378.- աստուածագործ մշակութեամբ. Հմմտ.
զիշխոստադիր կարգացն պայծառու-
թիւնն (151). և աստուածադիր բա-
ռը (853):
- 344.- սրտառուչ արտաքիւ կացուցին.
- 15.- զբաւեալ անայտու հրամանին հասե-
լոյ. — ձեռն ի գործ արկանել, տես
թիւ 18:
- Տես թիւ 3:
- 457.- բազում օգնականութիւն զտեալ ի նմա-
նէն.
- 371.- ղոճաւարաւսոց էին.
- 631.- եւ յանձն առնելով զնոսս եւ զանձն
ամենապան շնորհացն Աստուծոյ.

- 29.- ԺԴ. 11.- ալ աւագանիներ* 362.- զամենայն նախարարագունդ աւագանոյն ամբոխ.
- 30.- ԺԴ. 35.- Դու Տէր ամենայնի, աննիւ- 762.- աննիւգալական անձամբն օրինակ կա-
ազ յամենայնէ. բօտեղոյն լինէր.
- 51.- ԺԵ. 11.- զի առաւել զուարթացոյց. Տես թիւ 5:
- 40.- Բանիւց կազմութիւն զուարթացումն զլսելիս.
- Գ. Գիրք Մակարայեցոյ եւ Կորիւն
- 32.- Ա. 1.- չու առնէր, խաղայր զնայր Տես թիւ 1:
- զայր հասանէր ի կողմանս
Հռափայեցոյ. — նաեւ է.
11, չուեցին խաղային զնա-
ցին.
- 33.- Ա. 3.- դիպ լինէր. Տես թիւ 17:
- 34.- Ա. 6.- մեծաւ շքով. — նաեւ է. 15, 552.- Եւ մեծաւ շքով.
- փառօք եւ շքով.
- 35.- Ա. 11.- աւագանեմար. Հմմտ. անարգանեմար, հիւրանեմար,
փրխոստանեմար.
- 36.- Ա. 12.- ի նոյն խնդրուածս դառնա- 281.- ի նոյն հոգս դառնային.
- յին*.
- 37.- Ա. 14.- ի մէջ եղեալ. Տես թիւ 21:
- 38.- Բ. 5.- որ աննիւգալ եւ յամենայնի. Տես թիւ 30:
- 39.- Բ. 17.- արկին առաջի զգանձս. 327.- առաջի արկեալ. — ալուր եւս եր-
կիցս:
- 40.- Գ. 4.- վասն աշտարիկ զարգախն 427.- զիւրեանց անձանց արգախն եղեալ.
բարեհաց. եւ 937, որոց անցեալ զարգախնու
արգանեմար.
- 41.- Գ. 9.- իբրեւ դայեկաբար սնուցանել* 462.- Եւ դայեկաբար սնուցանել.
- զամենայն կողմանս ստորին
Ասորուոց եւ տաճկաստանի.
- 42.- Գ. 10.- մեծապախիւ մեծապարգե* ա- Տես թիւ 16:
- բարաք. նաեւ զ. 14:
- 43.- Դ. 10.- վասն յանկարծակի թշուա- 15.- անաչառ հրամանին հասելոյ.
- ռութեանն ի վերայ ազգին
հասելոյ*.
- 44.- Ե. 1.- առանց յայտնելոյ* 16.- առանց յայտնելոյ. նաեւ 713:
- 45.- Ե. 2.- մեծամեծ աւագանոյ* և 16: Տես թիւ 29:
- 46.- Ե. 5.- ի դուռն քաղաքորին* 629.- արհուրակալ դրան.
- 47.- Ե. 6.- զիւրեմի վիճակեալ յերկնա- 248.- Ապա երանէր նոցա պարգեւական յա-
ւոր ի պարգեւատու յուռա-
տաճեանն Աստուծոյ, երանէր
պարգեւ** մասն մի քնոյ.
- 48.- Զ. 20.- վաղվաղակի յական քօփա- 612.- վաղվաղակի զաստուածեղէն (1) զբոց
փել*.
- նէր, որով անդէն յական քօթափել.

(1) Բնագրի աստուածայինը փոխանցինք աստուածեղէն ի, նկատելով որ «Վարդ Մաշթոցի» ի մէջ Կորիւն աստուածեղէն կը գրէ միշտ, այսինքն տասն անգամներ, եւ որոնց մէջ կայ նաեւ աստուածեղէն զբոց, տ. 196: Ասիկէ զատ աշխի մասնիկով ուրիշ ածանցում չկայ ամենեւին Կորիւնի այս զորմին մէջ: Կրնանք դիտել նաեւ որ Կորիւնի վեներտիկեան սպազրութիւնը, (1894), ութերորդ էջին ներքեւ բնագրի աստուածեղէն ին. դիմաց կը դնէ ուրիշ աստուածային մը, որ յետագոյն ընդօրինակողներու անուշա-
գրութեամբ յառջ եկած փոփոխակ մըն է ապառովարար.

- 49.- Ձ. 24.- Սոյն օրինակ* ... զուարթացումներին.
 50.- Ձ. 25.- ի հաւատարմիարանութեան**.
 51.- Է. 3.- առանց ամենայն հարցափորձի ֆնկտեքան՝ յօժարեցին կոտորել զնոսա միանգամայն. քան զիսուս եւ ըզհուս վայրենագոյն եւ զգածեալ էր զիւրեմաբք զգաւնութիւնն. — վերջին բառը իմաս. ունի մէկ անգամ:
 60.- Սոյն օրինակ. — զուարթացումներ տես թիւ 31:
 622.- Հմտ. հաւատարմեանք = «միաբանութեամբ»:
 251.- բազում հարցափորձի եւ ֆնկտեքան. — խոստովանում տես թիւ 10. —
 460.- առաւել զգաւնամիտ զվայրենագոյն զհիւսաղարարոյ կողմանցն.

Նախադրութիւնք եւ Կորիւն

- 52.- Ա. Մակ. Դ.- շնորհաւոր.
 53.- Ժ.- սրտաքնն եղեւ.
 54.- ԺՁ.- մեծապէս շոքով.
 55.- Ի.- զխապահ.
 56.- Բ. Մակ.- համառօտել վասն յիւրահասութեան.
 57.- » կանխագոյն սկսանի.
 58.- ԺՁ.- երկնաւոր նիզակակցօց յաղթէր.
 59.- Գ. Մակ.- կանխագոյն կրեցին.
 Հմտ. Կոր. անձաւանդոս, ստրանոս, Բ. Մակ. միջանոս, եայլն:
 Տես թիւ 23:
 Տես թիւ 6:
 Հմտ. Կոր. անենապահ, Բ. Գ. Մակ. առանդապահ, եայլն:
 Հմտ. յիւրահաւոյց (708):
 30.- այլ եւ աստէն իսկ կանխագոյն. —
 253.- եւ զկանխագոյն խնդրելին իւրեանց.
 Տես թիւ 3:
 Տես թիւ 57:

Վերոգրեալ նմանութիւնները կրնանք բաժնել երկու մասերու, բառեր, եւ բացատրութիւններ:

Բառեր. — Այս բառերը, որոնք զործածուած են Կորիւնի կողմէ, Աստուածաշունչի հայ թարգմանութեան մէջ Մակարայեցւոց գրքերուն միայն յատուկ են. անհրաժեշտ (= անհրաժեշտ, Մակ.) աշակերտութիւն, աստուածագործ, աւագանի, զայեկաբար, դժուարամտոյց, զուարթացուցանել, թախծութիւն, խտտարուտ, խուժագոժ, կանխագոյն, համալսարհի, մեծապատիւ, նիզակակից, պարգեւական, սրտաքնն, վայրենագոյն:

Բացատրութիւններ. — Հետեւեալ բացատրութիւնները միեւնոյն ձեւով կը գտնուին թէ Մակարայեցւոց թարգմանութեան եւ թէ Կորիւնի մէջ. առանց յապաղելոյ, առաջի արկանել, զայեկաբար անուցանել, ի մտի եդեալ, ի նոյն զառնային, խաղալ գնալ, ձեռն ի գործ արկանել, մեծաւ չքով, յանձն առնէր Աստուծոյ զանձն, սոյն օրինակ,

օգնականութիւն գտեալ Կան մի քանի բացատրութիւններ ալ մանր փոփոխութիւններով միայն կիրարկուած, այսպէս. Մակ. անծանօթ կացուցանել, Կորիւն. ծանօթ կացուցանել. — Մակ. առանց ամենայն հարցափորձի քննութեան, Կոր. բազում հարցափորձի եւ քննութեան. — Մակ. զաշակերտութեամբ շրջել, Կոր. շրջել զամենայն աշակերտօք. — Մակ. ի դուռն թագաւորին, Կոր. արքունական դարան. — Մակ. յառատաձեռն Աստուծոյ ելանէր պարգև, Կոր. ելանէր պարգևական յամենաբարին Աստուծոյ:

Անմիջապէս ըսենք որ Կորիւնի եւ Աստուածաշունչի գրքերէն ոչ մէկուն միջեւ կան այնչափ եւ այնպիսի նմանութիւններ, որչափ կը գտնուին Կորիւնի եւ Մակարայեցւոց գրքերէն իւրաքանչիւրին միջեւ: Արդէն ընդհանրապէս ընդունուած է որ Մակարայեցւոց երեք գրքերուն թարգմանիչը նոյն անձն է: Ըստ այսմ երբ երեք գրքերուն բովանդակած նմանութիւնները մի-

անգամայն առնենք, անոնց կորիւնի հետ ունեցած սղերսը եռապատիկ կը ստուարանայ:

Արդ, ինչպէս կրնան բացատրուիլ այս նմանութիւնները: Իրարմէ փոխառութեան ենթադրութեանն շատ աւելի հաւանական է անձերու նոյնութեան վարկածը: Երկու քին եւս կիրարկած բառամթերքը, ինչպէս տեսանք, այնքան համանման է: Ասոր վրայ երբ աւելցնենք նաեւ երկուքին մօտ եւս տեսնուած սէրը բառակերտութեան եւ հոմանիշ բարեբոլ կուտակալ կիրառութեան, կարծեմ թէ անձերու նոյնութեան վարկածը հաստատութիւն գտած կ'ըլլայ:

Բառակերտութիւն. — Կորիւն սիրահար է մեծ բառերու, շարունակ նոր բառեր կը բարդէ ու կ'ածանցէ, որոնցմէ շատեր միջի այնքան ընտանի գործած են այսօր: Ահաւասիկ օրինակներ. անարգամեծար, անբաւական, անձկայրեաց, անյիշատակ, անվահեր, աւետարանական, բաղկատարած, բաղմաթիւ, բարեգործութիւն, եկեղեցական, զինուորական, թարգմանիչ, լուսաբեր, խաչակիր, խարազնազգեստ, խորհրդանոց, խոտամբերութիւն, ծառայական, կայսերական, կայտառութիւն, կանոնական, կարեւորագոյն, կղերական, հայրական, հիւրամեծար, հիւրընկալութիւն, հոգաբարձու, հոգաբարձութիւն, հոգեկան, ձեռնաստուն, ճշմարտասէր, մատենագիր, մարմնական, մարտիրոսական, մենաստան, մխիթարական, յանդիմանական, յորդորական, յուսալից, նորագիւտ, պայծառութիւն, պատուակոյ, սատանայական, սովորական, սրբուհի, սքանչելագործ, սքանչելագործութիւն, վարդապետական, վարձահատոյց, վերակացութիւն, վիճաբանիլ, տեղապահ, տիեզերական, տօնախմբութիւն, տօնական, եայլն, եայլն:

Մակաբայեցոց թարգմանիչն ալ սիրահար է բարդ եւ անոնց բառերու, եւ կը ստեղծէ շարունակ: Առնենք օրինակներ. ազատօրէն, ազգակից, անդգամստութիւն, անձեռնհաս, աւազամեծար, ասագոյթ, աւագութիւն, ականդապահ, բարեմիտ, գազանակեաց, գաղթական, գիշարախառն, գիշերապահ, գլխապահ, դաշտամուխ, գիւրահասութիւն, դռնապահ, եղեռնաւոր, երիտասարդանոց, ընկերասեր, ընկերուհի, ժիրաժիր, լեռնամուտ, խժժագոյն,

խրամապահ, ծանծաղամիտ, կաշառաբեկ, կողմնապահ, կուսակալութիւն, կուսաստան, հարազատութիւն, հրեշտակաբեծ, ծայնակից, մեծաթիւ, մեծաթիւ, մեծապարզեւ, միջնաբերդ, մտախուհ, նորամուտ, շքեղ, ուղխաջուր, չարաշուք, չարեացապարտ, պարսպապահ, պնդակաղմ, սպանդարամետական, սրտապնդիլ, վանդակակալ, վարազախառն, վերնագաւառ, վշտագին, տաճարակապուտ, քահանայապետութիւն, օրինադիր, եայլն, եայլն:

Համեմատելով իրարու հետ Կորիւնի եւ Մակաբայեցոց թարգմանիչն բառակերտութեան ձեւերը, կը տեսնենք որ շատ նման են իրարու. այսպէս՝ Մակ. ունին անբարբառ, միաբարբառ, Կոր. աստուածաբարբառ, հայաբարբառ, տեսաւարարբառ: Մակ. կաշառաբեկ, սրտաբեկ, Կոր. սրտաբեկ: Մակ. Աստուածագործ, նշանագործ, Կոր. առաքելագործ, աստուածագործ, աւետարանագործ, բարեգործ, ժանտագործ, միայնագործ, նորագործ, սնտոյագործ, սքանչելագործ, վրիժագործ: Մակ. միագունդ, Կոր. ազատագունդ, նախարարագունդ: Մակ. օրինադիր, Կոր. աստուածադիր, ժամադիր, քրիստոսադիր: Մակ. զիշերախառն, վարազախառն, Կոր. ունի երկախառնիլ: Մակ. գազանակեաց, Կոր. աշխարհակեաց, լեռնակեաց, նաւակեաց, վշտակեաց: Մակ. բարեկիր, օրինակիր, Կոր. աշխարհակիր, աստուածակիր, խաչակիր, սատանայակիր: Մակ. շաբաթակրօն, Կոր. աստուածակրօն, խաչակրօն, հոգեկրօն: Մակ. դիւրահասութիւն, անձեռնհաս, Կոր. յանկարծահաս, պսակահաս: Մակ. բոցաճաճանչ, Կոր. լուսաճաճանչ: Մակ. գծաբամտոյց, Կոր. գծաբամտոյց, սրբամտոյց, Մակ. աւագամեծար, Կոր. անորգամեծար, հիւրամեծար, քրիստոսամեծար: Կոր. գազանամիտ, միամիտ, վայրենամիտ, Մակ. այլամիտ, բարեմիտ, ընդունայնամիտ, ծանծաղամիտ, յետսամիտ: Մակ. դաշտամուխ, Կոր. աստուածամուխ, թեւամուխ, միջամուխ: Մակ. լեռնամուտ, միջամուտ, նորամուտ, Կոր. անձաւամուտ, խելամուտ, յառաջամուտ, սորամուտ: Մակ. բարենշան, փողանշան, Կոր. խաչանշան, մատենանշան: Կոր. ամենապահ, տեղապահ, Մակ. ամրապահ, աւանդապահ, գիշերապահ, գլխապահ, դռնապահ,

խրամապահ, կողմնապահ, պարսպապահ: Հոսանքի ըստեղծումը կոչվում է կորիւն Մակ. մեծապարզեւ, կոր. աստուածապարհ եւ Մակաբայեցւոց Թարգմանիւր, երկուքն դեւ, վերնապարզեւ: Կոր. բարեացապարտ, ալ յանախ յորդաբանօրէն կը կուտեն իրա- Մակ. չարեացապարտ: Կոր. Հայաստան, բու վրայ հոմանիւր բառեր: Սակաւաթիւ օրինակներ մէջ բերելով կը բաւականա- տան. եւյլն: նանք.

Կորիւն

Տող 44. — աստուածամերձ աստուածախօս դաշնաւոր կատարեալ.

» 197. — եւ թեւամուխ միջամուխ յաստուածաստուոր հրամանաց հանգամանս.

» 344. — սրտառուչ սրտաբեկ կացողներն.

» 401. — հայաբարբառք հայերէնախօսք գտան.

» 460. — առաւել զգազանամիտ զվայրենագոյն գծիւաղաբարոյ կողմանցն.

» 730. — եւ երթեալ լեռնակեաց սորամուտ ծակախիթ եղեալ զսօրէական զկեւ- րակուրն խոտաբուտ ճակակօքն վճարէին.

Մակաբայեցիք

Նխ. Ա. Մակ. Է. — եկեալ ճակատեալ, պարտեալ վատթարեալ դառնայր ամօթով.

Ա. Մակ. Ե. 3. — զի չուրջանակի եկեալ պատեալ պաշարեալ նստէին չուրջ զԽորա- յելին.

» 2. 42. — եկն եհաս Յուդա իւրով գնդաւն, կարգեցաւ կազմեցաւ ճակա- տեցաւ պատրաստեցաւ, յորձակեցաւ, ի դիմի հարաւ.

» Է. 30. — խռովեցաւ խորշեցաւ մերժեցաւ հեռացաւ.

» Ժ. 64. — փախչէին, թաքչէին, կորնչէին ամենայն չարախօսքն.

» ԺԱ. 49. — լքան նուազեցան եւ տկարացան ի խորհուրդս իւրեանց.

Բ. Մակ. Դ. 14. — արդննկէց տէգննկէց.

» 2. 28. — ինքնակամ գիւմազբաւ կամակար.

» Ժ. 27. — ի գէն դարձան, վառեցան կազմեցան պատրաստեցան.

» ԺԱ. 11. — վարազախառն առիւծաբար յարձակեցան.

» ԺԱ. 31. — դաշինս հաստատեալ թողութեան զիւրութեան քաղցրութեան.

» ԺԳ. 17. — լքեալք եւ լուծեալք եւ սպառեալք եւ տարակուսեալք.

Գ. Մակ. Ա. 12. — վառել կազմել պատրաստել մարտնչել՝ մեռանել ի վերայ կար- գացն նախնեաց եւ հայրենի օրինացն.

» Բ. 4. — Դու՛ զյանդուգն զրուռն արքայն սաստիկ զՓարաւոն.

» Բ. 10. — հպարտութեամբ ամբարտաւանութեամբ մեծաւ.

» Բ. 17. — խորչէին զարչէին եւ զնոսա պիղծս համարէին. որոշէին զատա- նէին յօրինացն հայրենի.

» Գ. 12. — կամեցան կնճառաւ ելանել տիրել Թաքաւորել հպարտանալ՝ ամ- բարտաւանել յոյն կալ բարձրապարանոց երևել.

» Դ. 1. — գաւառակոյտ քաղաքաժողով.

» Դ. 13. — անօրէն պիղծ բերանովն զանշունչ զանձայն զանմուռնչ կուռն՝ յարգէր գովէր:

Այս բոլոր տուեալները գումարելով — առանց առայժմ խառնելու եւթաղը, Ա- գաթանգեղոսն ու Փաւստոսը — կարծեմ ներելի է եզրակացնել թէ Մակաբայեցւոց ե- րեք գրքերուն, նախադրութիւններով եւ գլխակարգութիւններով հանդերձ, հայ Թարգ- մանիչն է Կորիւն:

ԾՈՎԱԿԱՆ

ՀԱՂԲԱՏԻ ԴՊՐՈՑԻ ՄԻ ԳԼՈՒԽ ԳՈՐԾՈՑ

(ԳԵՏԱՇԵՆԻ ԱՒԵՏԱՐԱՆԸ)

(Շար. Սիսի 1935, էջ 124 էջ)

Ձոր տարի յետոյ՝ ՊԼՁ=1387 թուին գրուած է մի ուրիշ յիշատակարան նոյն Մովսէս քահանայի անուան հետ կապուած (16). Ովանէս և Թանգուզ ամուսինները որտի յօժարութեամբ իրենց Մարգարէ որդւոյն տալիս են ցմահ որդեգրութեան Մովսէս քահանային, որպէսզի նա երէց անել տայ, վկայութեամբ Աբուկանայ Ալփիկայ որդու և Լարեցի Մուշտայ որդի Բեկիկի նոյն յիշատակարանին կից գրուած է մի ուրիշը (17), որով Մայլիքայ որդի Սարխութեան միաբանում է սուրբ աւետարանին եւ իւր էսան աղկան տալիս նոյն Մովսէս քահանային: Կենցաղական նշանակութիւն ունեցող յիշատակարաններ, հաւանաբէն մեռել է Մովսէս քահանայի Վարդան որդին և նա որդեգրել է յիշեալ տղային և աղկան:

Թուականով վերջին յիշատակարանը ՋԽՁ=1497 թուին է (18), երբ պարոն Ուլուխաթունը Վայոթ հնացեալ աւետարանը նորոգել է տալիս, երբ Թավրէզ էր եկել Մատիանը:

Անթուական մի յիշատակարան ևս ունինք մենք Շահաւաւորիկ կողմից (19), որով յայտնում է, թէ միաբանել է «սբ. աւետարան Մեծ կողմանց աթոռոյս», եւ ժամանակով Մովսէս քահանայից շատ հոռու չպէտք է լինի:

Աւետարանը էջմիածին է բերուած Գանձակի Գեորգի Գիւղից մեր ձեռքով և այժմ գտնուում է Ձեռագրատանը:

Ը.

Սահակ կրօնաւորի մեծ յիշատակարանից տեղեկանում ենք (1), որ Ձեռագիրը գրուած է «ի սբ. աւետարանի Հաղորտայ» Գձե-

ռամբ Յակովբայ», բայց գրիչն ինքն էլ ունի կարճ յիշատակութիւններ իւր մասին, ինչպէս Մարկոսի 173-րդ և Յովհաննու վերջում 347-րդ (յիշ. 4. 7): Յակովբի զբաղութեան առանձնայատկութիւնների մասին նշել ենք որդէն Ա. պրակի մէջ:

Գրութեան ժամանակն է «հարիւրից վեցից և նոյնքանեաց տասանց, իսկ նորոյ շրջանի միոյ հարիւրոյ քսան և ութ եակ թուով». առաջին թուականը Հայոց մեծ թուականն է, ներսէս Բ. ի օրով հաստատուած, իսկ երկրորդը Սարգաւազողի, երկուսն էլ համապատասխան միմեանց և հաւասար փրկչական 1211 թուականին: Յիշատակարանը թուագրուած է նաև ըստ սովորութեան տեղական և աւելի ընդհանուր նշանակութիւն ունեցող իշխանաւորների անունով՝ «յառաջնորդութեան տն. Յոհաննիսի սրբասիրի, ի Թաղաւորութեան Հայոց արեւմտային կողման Լեւոնի քրիստոսաբար թագաւորի. և ի սպարապետութեան Զաքարիայ շահընշահի. յորոց յաւուրս ժամանակաց յօլովս կատարեաց Աճ յաղթութիւն ի բազում տեղիս, զորմէ այլք պատմեցեն զայլ ինչ»: Այստեղ յիշուած Հաղաթտի առաջնորդը Յովհաննիս սրբասէրը նոյնանուն առաջինն է, մեծ շինարարներէ մէկը, որի մասին քիչ յետոյ խօսք կը լինի: Մէջ բերուած վկայութիւնից առանձին ուշագրութեան են արժանի զգորմէ այլք պատմեցեն զայլ ինչ» արտայայտութիւնը, որ ակնարկ է Զաքարեանց եղբայրների ընդդէմ Օրբէլիանների կատարած դերի և վրաց արքունիքի հետ մշակած յարաբերութեան, որով նրանք առաջնութեան պատուին հասան վերահայկական պետութեան մէջ. նրանց վարչագործ ըստ ամենայնի խրախուսել էր

ամենքի կողմից, որի մասին խուզ ակնարկներ կան և ուրիշ տեղ:

Նկարիչն է Մարգարէն, որի մասին յիշումն է ոչ միայն Սահակ կրօնաւաւորը իւր գլխաւոր յիշատակարանի մէջ, այլ և Մարգարէն ինքը (յիշ. 9 և 10), տնտեսներով իրեն գրիչ և նկարող. և յիշուել այդ փոքրիկ գրութիւնն էլ (15ա. խորանազարդի տակը, փոքր երկաթագրով) բաւական է տեսնելու, որ նա նոյնչափ շնորհալի գրիչ է, որչափ և տաղանդաւոր նկարիչ:

Ուղղողն է կամ սրբագրիչը Մխիթար Գոյարեցի, ձեռագրի մէջ Գոյարեցի (61ա. թիւ հորիզոնական գծով անուշադրութեամբ բաց թողնած). նա բնագրի մէջ կամ լուսանկարում աւելացնում է գրչի աչքից վրիպած բառերն ու երբեմն փոքրիկ նախագոտութիւնները: Գրչութեան կեղրոն եղած վանքերն առհասարակ ունէին այդպիսի սրբագրող վարդապետներ, հմուտ իւրեւ կամ վարդապետ-վարժապետները միաբանութեան մէջ. հէնց Հաղբատի վերաբերութեամբ առիթ կ'ունենանք քիչ յետոյ յիշելու Յովհաննէս Դ. Գոփեան առաջնորդը, «գիտնական» կոչուած ուրիշների կողմից և միեւնոյն հանդիսացած մեր մատենագրութեան պատմութեան մէջ վարդանի նկատմամբ: Գլխաւորի գպրողում գրուած ձեռագիրներից ոմանք սրբագրուած են գպրոցի տեսուչ և մեծ վարդապետ Եսայի Նչեցու կողմից: Այդպիսիներից մէկն էր, հաւանորէն, և Մխիթար Գոյարեցի, իւր աշակերտների կողմից վայելած յարգանքից զատելով, թէ և առ այժմ նորա մասին աւելի մանրամասնութիւններ չգիտենք: Նորա 94ա. ներքեի լուսանկարի փոքրիկ նկատողութիւնից՝ «աստի յառաջ յառաջեալ զու չորիկ» ուղղուած վրչին, եւրեւմէն է, որ հայրական, մտերմական յարաբերութիւն ունէր զգլխի Յակովբը, որ մարմնով չոր կամ ցամաք, նուազ պիտի լինէր: «Յառաջնորդութեան տն. Յոհաննիսի» յիշումն է մի ՎՄխիթար սպասաւոր սրբոցոս, որ Բեմի գլուխ կուռած խաչարձաններից մէկը կանգնում է ի բարեխոսութիւն իւր ծնողաց և եղբորորդի Սարկաւաքին. (*) մի ուրիշ արձանագրութիւն

նից տեղեկանում ենք, որ 1255 թուին, տէր Համազասպի առաջնորդութեան ժամանակ՝ Մխիթար վարդապետ Գոյարեցու յիշատակին Յակոբ և Մարգարէ շինում են Ս. Սարգիս (*) կոչուած, բարձր պատուանդանի վերայ կանգնած խաչարձանը, վանքի պարսպից դուրս, դէպի արևելք, աղբիւրի սրահի յիտեւը: Ենթադրաբար միայն կարող ենք առաջին խաչարձանի Մխիթարին նոյնացնել սրբագրող Մխիթարին, բայց կասկածից վեր է, որ Ս. Սարգիս խաչարձանի արձանագրութեան մէջ յիշուած ՎՄխիթար Գոյարեցին, Յակոբ և Մարգարէն նոյն են յիշատակարանի մէջ յիշուած նոյնանուն անձնաւորութիւնների հետ, այսինքն մեր աւետարանի սրբագրողի, գրչի և նկարչի: Այս հանգամանքը կարեւոր արժէք է ստանում մի այլ խնդրի վերջնական լուսարոնութեան համար. յիշատակարաններից պարզ էր, որ նկարիչը

2. ոհաննիսի եւ Մխիթար սպասաւոր
3. որ սրբոյս կանգնեցի զխաչ
4. ի բարեխաւաւորութե. (!) ինձ եւ ձն
5. ողայ իմոց եւ եղ(բ)արդոս
6. իմս Սարկաւաքին ուք երկ
7. իր պաշտնէք յաղաւթս յիշ
8. եղէք.

ՀԱՄ. ԵՐՁՆԳԵԱՆ. 69:

(*) Արձանագրութիւնը խաչարձանի յետակին.

1. Ենորհին այ. եւ
2. Յակոբ և Մարգարէս յ
3. առաջնորդութե. տն. Հ
4. ամաղասպ կանգնե
5. ցաք զոր. Սարգիսս բարէ
6. խաւս մեղ եւ Մխիթար վր.
7. Գոյարեցու եւ հար Բար
8. սղի եւ նշեցեցուց մեր
9. ոց ուք երկրպագէք քս.
10. ընկալ սք. Նունիս զմե
11. զ յաղաւթս յիշեալ
12. իք ի տր. յիշողքս (!) աւր
13. իք ի տնէ. ի թլիս ՉԴ.

Գիրքը գեղեցիկ և կանխաւոր խաչարձանը կանգնած մեծ պատուանդանի վերայ երեք քարից բաղկացած, ներքեւի հիմքու քարերի բարձրութիւնը 0.36 մետր, լայնքը 1.65 մետր, երբորդ քարի բարձր. 1.28 մետր, լայնքը 1.17 մետր, Բուն խաչարձանի բարձր. 2.47 մետր, լայնքը 0.91 մետր: Ուրեմն խաչարձանի բարձրութիւնն է, 5.11 մետր: խաչը եղնաւոր է, արմատից քմաւանդիկ տեղիներ վեր բարձրացած. խաչի թիւերը եռաստիւրդով վերջացած, ձախտաւորաւ առանձին, զարդարուած նշնաւոր քծաղարգերով:

(*) Խաչի յետեւ.

1. Յառաջնորդութիւն. տն 8

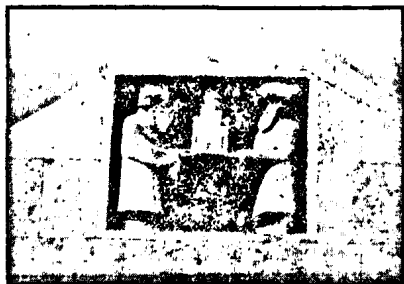
կամ ծաղկողը Մարգարէն, բայց անորոշ, թէ ո՞րտեղ էր ապրում և գործում, աւելի ճիշդ ո՞րտեղ է նկարագրողուած մեր աւետարանը, Հաղբատո՞ւմ, թէ Հոռոմոսում, ուր կազմուած է առաջին անգամ ձեռագիրը նոյն վանքի հայր Մըխրիթարի հրամանով, ուր և հաւանօրէն գրուած կարող է լինել յիշատակարանը: Արբահամ կազմող և Մարգարէ նկարիչ միաթին են յիշատակուած այդտեղ. որից մակարեբել կարելի է, թէ երկուան ի Հոռոմոսումն են յիշատակարանի գրութեան ժամանակ և նոյն վանքի միաբան: Բայց վերեւ մէջ բերուած տուեալներով այլ ևս ոչ մի կասկածի տեղիք չէ մնում, թէ ոչ միայն ձեռագիրն և Հաղբատում գրուած, այլ և նկարուած է նոյն տեղում և նոյն ուխտի միաբանի կողմից, ուստի և իրուամբ ԺԳ. գարում արեւելեան Հայաստանի գրչութեան և մանրանկարչութեան արուեստների զլխաւոր կեդրոններից մէկը պիտի համարել այդ վանքը:

Հաղբատի և զրաւի Սանահին վանքերի հիմնարկութիւնը վերագրուած է Աշոտ ռղորմածի թագուհի Խոսրովանոյշին, հնազոյն աղբիւրն այդ ժառին Ասողիկն է(*), Հաղբատի առաջին վանահայր Սիմէոնին համարելով. Սամուէլ Անեցին աւելի որոշ է դնում հիմնարկութեան թուականը. «Ի ՆԺԺ ԹՎԼԻՆ շինեցաւ Հաղբատ, և Սանահինն» Ժ. ամալ յառաջ քան զՀաղբատ շինեցաւ ի Խոսրովանոյշ թագուհոյն ի կրնովէ Աշոտոյ Շահնշահին(**): Վարդան 978 թուից առաջ է դնում նրանց ծագումը. «Խոսրովանոյշ շինէ զփառազարդ սուրբ ուխտն Սանահին և զՀաղբատ»(***)։ Սամուէլի թուականը պէտք է համարել հաստատ, որ համապատասխան է այն թուականին, որ տալիս է Սանահին Սիմէոն գրիչն ըստ Զալարյանի(****)։ Վանքն սկզբում իբրեւ կրօնաւորանոց, հետզհետէ

դառնում է Արեւելեան Հայաստանի մտաւոր և հոգեւոր նշանաւորագոյն կեդրոններէից մէկը՝ Նախ Կիւրիկեանների և ապա Զաքարեանների ծաղկեալ շրջանակ:

Ըստ արձանագրութիւնների ևս հաստատուած է Ասողիկ վկայութիւնը, թէ առաջին վանահայրը Սիմէոնն էր, որ ՆՅ = 991 թուի արձանագրութեամբ Տիրանուն երեցի հետ շինել է տաճարը Սմբատի և Գուրգէնի փրկութեան համար, որոնց բարձրաքանդակն էլ գտնուած է արեւելեան պատին (պսկ. 9)։ Նոյն Սիմէոնի յիշատակութիւնն ունինք ՆԺԳ = 1004 թուին եկեղեցու Ատոմ վերակադրուի կանգնած խաչի արձանագրութեան մէջ, եւ վերջապէս Յաւաջադէմ կոչուած աւերակ մատուոյի մի խաչքարի վերայ ՆԺԳ = 1005 թուին, կանգնած օյաւգնութիւն թագաւորիս մերոյ Դաւթի(**)։ Նորա յաջորդն էր Հայր Յովսէփ, հաստատուն կերպով յիշուած ՆԺԷ = 1008 թուին «Մասրոպաի խաչքարի արձանագրութեան մէջ՝ «Ի թագաւորութեան Դաւթի եւ ի հայրութեան Յովսէփայ»(**)։

(պսկեւ 9)

Պողոտայ կոչուած միջանցքի մի կամարի վերայ (պսկ. 10) ՆԿԵ = 1016 թուին Մուկիլիսան որդի Հոնովարի նորոգում է շարժից խախտուած կաթուղիկէն և նուէրներ տալիս, իսկ ՆԺԲ = 1023 թուին իւր որդու Հոնավար «Իշխանաց իշխան» յիշատակին

(*) Շահնազ, հրատ. ֆարիզ. 1859. 167:

(**) Հրատ. էջմ. եր. 100:

(***) Վարդան. Մոսկուա. 1861. 122:

(****) Զանապարհ. ի մեծն Հայաստան. Ա.

42. և Արբատ. 1901 թ. 272. յօդ. Ա. Մինասեանի:

(*) Այս և յետագայ արձանագրութիւնները ստուգել ենք և գրի առել անձամբ, տես և Զալ. Ա. 79: Երգնկան. Հնախոս. Հաղբատայ. 17. 25. 68:

(**) Տես և Երգնկան. 24:

(պատկեր 10)

խաչ կանգնում: Ո՞ր տոմարի էին այս իշխանները, չգիտենք, բայց այս ժամանակից Հաղբատում յիշատակներ ունին Պան-լաուսիք, ինչպես և Սանահնում: «Ապղ-ղաբիւր որդի Գրիգորս» ՆՀԹ = 1030 թուին տալիս է «զԱրծուէրոյնն ի Հաղբատ, գան-

ձագին արարեալ զասն Յովաննիսի (Յովաննէս-Սմբատ) արեւշատութեան և ինձ մեղաց թողութն»:

ԳԱՐԵԳԻՆ ՍՐԲԵՊՈՍ. ՅԱՎՍԷՓԵԱՆ

(Շարունակելի)

Վ Բ Ի Պ Ա Ն

Սոյն Թիւին էջ 195 Ա. սիւնակի (վերեմ) 11-րդ տողի «ամառիմ»-ը կարգալ «սմառիմ», եւ երկու տող վար «լայնագոյն»-ը՝ «լաւագոյն»:

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆԶԻ ՀԻՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Գ. ԽՊՏԻԱԿԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Շար. Սյունի 1935, էջ 124-126)

Ժամանակագրական կարգաւ, ինչպէս նաեւ կարեւորութեան համաձայն, Ասորական թարգմանութիւններէ վերջ, անմիջապէս դիմելով իրարման թարգմանութիւնները:

Ուպտիսիւնը՝ եզրապատական հին լեզուէն անցնելով՝ Բրիտանիոյ երկրորդ գաւառ վերջը՝ զրիթէ Եզրապատական լեզուէն էր: Բրիտանիոյ թիւերը շատ կանոնաւոր տարածուած էր Նեղոսի ափանց վրայ. Գ. դարուն հոն կային հարիւրաւոր եպիսկոպոսական եթրոններ եւ վանական կենտրոն ծաղկած էր: Հետեւաբար Ս. Գլուրոց թարգմանութիւն մը շատ անհրաժեշտ կը դառնար, մանաւանդ վերին Եզրապատական թիւերը լեզուէն ուղիղ լեզուէն Ս. Գլուրուն եւ խիստ հաւանաբար, գէթ մասամբ Բ. դարէն սկսեալ: Ս. Աթանաս կը պատմէ թէ Ս. Անտոն (251-356) առանց յաւանքի գիտնալով, կը հասկնար Մատթէոսի ԺԺ. 21 բնագիրը հեղեղեցիին մէջ կարգացուած պահուն. որմէ պէտք է եզրակացնել թէ Նոյն ժամանակ կային խլապաներէն աստուածաշնչական գիրքեր: Այս եզրակացութիւնը առաւելապէս դարձեալ կը հասկնուի Ս. Պագոմիոսի (288-348) ընթացքէն. ան իր վանականներուն՝ որոնց մեծագոյն մասը յաւանքէն չէր հասկնար, կը յանձնարարէր ըստ Պալլատիոսի, Ս. Գիրքը հասկնալու համար կարգաւ սորվիլ:

Որովհետեւ Ուպտիսիւնը միաձեւ լեզու մը չէր, այլ կը ստորաբաժանուէր տեղական բազմաթիւ գաւառաբարբառներուն, կարեւոր էր Աստուածաշունչը թարգմանել այս գաւառական գաւառաբարբառներուն: Անոնք ունէին զխիստ չորս բաժանումներ՝

որոնք են. Սահիտականը՝ Թէքէի շուրջը վերին Եզրապատական գաւառաբարբառը. Պահարիականը՝ ստորին Եզրապատական գաւառաբարբառը՝ որ ի գործածութեան էր Ազեքսանդրիոյ մէջ, Աքիմիանանը եւ Ֆայիուսականը՝ կեդրոնական Եզրապատական գաւառաբարբառները: Հետեւաբար անոնք ունէին Ս. Գրոց չորս թարգմանութիւններ:

Հազիւ ծանօթ են Ֆայիուսականը եւ Աքիմիականը որոնց քանի մը հաստատուններ միայն գոյութիւն ունին: Միւս երկուքը ունեցան թիւեր հին հասած մեզ. բայց անոնցմէ կը վստահուին մեծ մասեր, որոնց թիւը զգալապէս վերջին ժամանակները աւելցած են: Ամենէն հին թարգմանութիւնն է Սահիտականը. շատ ուշ, գուցէ այս վերջինէն կախում ունենալով կատարուած է Պահարիականը: Յետոյ այս վերջինը գերակայութիւն ստացած է եւ քոլոր խալիպական եկեղեցիներուն մէջ ժամասացութեան լեզուն դարձած է:

Ուպտիսիւն թարգմանութիւնները ամենքն ալ կատարուած են յունարէնի վերջինէն եւ կը շարունակեն յետադարձաբար վերականգնել մէջ գոր ունէր Ուպտիսիւնը գերաշահադատութեան առաջ: Վասիկանի Զեռագիրը արտագրած է այն բնագիրը որ աւելի կը նմանի անոր զոր թարգմանիչները իրենց աւելի տակ ունեցած են: Յետոյ ներմուծուած են վեցիշեան բնագրէն փոխ առնուած ընթերցանները: Յորի Սահիտական թարգմանութիւնը այս տեսակետով կը ներկայացնէ ամենապարզ բնագիրը: Ուպտիսիւն թարգմանութիւնները ի յայտ կուգան մեծ ճշգրտութեամբ եւ նշանաւոր յղատակութեամբ: Այնպէս որ անոնք կը դասաւորուին այս տեսակետով նախնական յունարէն բնագրին վերահաստատութեան աշխատանքին համար լաւագոյն օժանդակներուն միջեւ:

Գ. ԵԹՈՎՊԱԿԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Եզրապատական հարաւը, Եթովպիոյ մէջ աւետարանը քարոզուած է Գ. դարուն՝ Փրոմանիսի եւ Ատէսիոսի միջոցաւ: Եթովպական աւանդութիւնը այս երկու առաքելներուն կ'ընծայէ Ս. Գրոց թարգմանութիւնը Եթովպական լեզուի, զոր կը խոսնէին Եթովպացիք. բայց գուցէ ձեռնար-

կուած է միայն այն միաբնակներէն որոնք Դ. դարուն Սիւրբիայէն գաղով քարոզուած թիւնը շարունակեցին եւ եթովպական եւ կեղեցիկն տունին կազմակերպութիւն մը՝ որով կը շարունակուի մինչեւ ցայսօր:

Եթովպական թարգմանութիւնը յաջորդական կործմէն է եւ կը զանազանուի մէկ գրքէն միւսը: Գաղով հին կտակարանին՝ թարգմանուած է յունարէնէն: Ան պահպանուած չէ սակայն իր նախնական վիճակին մէջ, այլ վերջին դարուն փոփոխութիւններու հետ թարգմտուած է, այնպէս որ իր քննադատական արժէքը մեծ չէ: Ո՛ր է չի ձեռագիր մինչեւ հիմակ չէ հասած: Ամենէն հին բնագիրները ԺԳ. դարու հետեւիները ունին:

Ե. ՎՐԱՅԱԿԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Վրացիք՝ հայոց դրացիները, անոնք ալ ունին Աստուածաշունչի խիստ հին թարգմանութիւն մը: Հայոց քրիստոնէութեան զարձին անոնք ալ՝ քրիստոնէացած են: Ըստ հայկական աւանդութեան՝ Ե. դարուն, Ս. Մեսրոպի միջոցաւ ընդունած են Ս. Գիրքը: Հայկական եւ վրացական երկու Աստուածաշունչները շատ կը նմանին իրարու: Ըստ ոմանց վրացականը ուղղակի կախում ունի հայկականէն. ըստ այլոց, վրացական թարգմանութիւնը կ'աժանցուի յունական կամ սլաւական բնագրէն:

Ձեռագիրներու յետագոյն մասը կը գտնուի Երուսաղէմի վանքերէն միոյն մէջ. ինչպէս նաեւ Սինայի վանքը եւ Աթոս լեռան վրայ: Ամենէն հին ձեռագիրը Սաղմոսարան մ'է որ կը վերաբերի Է. կամ Ը. դարուն: Բոլոր Աստուածաշունչը պարունակող ձեռագիր մը 978ի թուականը կը կրէ:

Զ. ԳՈՅԱԿԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սոկրատի եւ ուրիշ յոյն պատմագիրներու համաձայն, Իւֆիլոս եպիսկոպոսը (†381) Վիլիգոթներու համար հնարեց զիր մը եւ զոր գործածեց յունարէնի վրայէն բոլոր Աստուածաշունչին մէկ թարգմանութիւնը կատարելու համար: Իւստալի նշանաւոր Codex Argenteusը (Ջ. դար) կը պարունակէ Աւեփարաններու մեծագոյն մասը: Հին կտակարանէն մնացած են միայն

հետեւեալ հատուածները. Միսուրք. Ե. 3-30. Սաղմոսի. ՄԲ. 2-3. Նեեմի. Ե. 13-16, Զ. 14-7, Է. 10-45: Այս մնացորդները կ'ապացուցանեն թէ Իւֆիլոսի ձեռնին ունէր Լուկիանոսի բաղդատութիւնը: Ամէն ոք կը զարմանայ այս թարգմանութեան ճշգրտութեան, յստակութեան եւ գեղեցկութեան մասին:

Է. ԱՐԱԲԱԿԱՆ, ՍԼԱՎԱԿԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Արաբական թարգմանութիւնները խիստ բազմաթիւ են. բայց անոնք ամէնքն ալ յարաբերաբար նոր թուականի գործեր են եւ կատարուած են նուազ արժէք ունեցող ընդգիրներէն: Իսլամութենէ առաջ, կը թուի թէ Արաբիոյ մէջ Աստուածաշնչական բնագիր չկար, եւ Ս. Գրոց բովանդակութիւնը կը հաղորդուէր բերանացի: Հրեայ Սաատիա Գառն (+942) երբայեցիներէն վերայէն կատարած է հին կտակարանի թարգմանութիւն մը:

Սլաւական թարգմանութեան սկզբնաւորութիւնը ձեռնարկուած կը նկատուի սլաւ ժողովրդեան երկու առաջիններուն՝ Կիրիլի (+869) եւ Միթոփոսի (+885) օրով. անոնք թարգմանած են Հին կտակարանի քանի մը կարեւոր գիրքերը: Մանաւանդ Սաղմոսարանը: Սլաւական Աստուածաշունչը երկար ժամանակ անկատար մընաց, մինչեւ որ ԺԵ. դարուն վերջերը, նովկորոտցի Գիննատիոս արքեպիսկոպոսը հին սլաւերէնով թարգմանուած սուրբ գրքական բոլոր բնագիրներէն հուսաբաժոյ մը կազմեց եւ ձեռագիրներուն պակասին հետեւեցով յունարէնէ եւ եբրայեցիներէն թարգմանեց հին կտակարանի բազմաթիւ գիրքեր: Այս բնագիրը տակաւին կը գործածուի կաթոլիկ խրուսթիներուն մօտ:

ԼՍՏԻՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Լատիններէն Աստուածաշունչը, որ Վուլկաթա կը կոչուի, թէպէտեւ այնքան հին եւ աշխարհագրորդական համար, բայց ան աւելի կարեւոր է արեւմտեան եկեղեցիին քրիստոնէակէց համար. վասնզի ան կը պարունակէ անոնց Ս. Գրոց պաշտօնական բնագիրը եւ իրեն ներքին արժէքով, ան

կրնայ մրցորդ ըլլալ յունարէն թարգմտութեան, իր ծագումը և իր յաջորդական վիճակները վերջին աստիճան բազմախառն են. այնպէս որ այս գրքերուն տմրդղութիւնը՝ զոր ունին այսօր արեւմտաքի քրիստոնեաները, կը կազմէ աւելի խառն վիճակ մը: Պէտք է զատել այն մասերը որ Յերոնիմոսէն կանուխ կատարուած թարգմանութիւններ են, և անոնք որ կը ներկայացնեն վերջնային թարգմանութիւնը: Ուսումնասիրելէ յետոյ նախաշերտինման և յերոնիմոսն ընազիրը, կը մնայ տեսնել թէ ինչպէս Վուլկաթան կազմուած է անոնց խառնուրդովը եւ ինչ եղած է անոր անդրազոյն պատմութիւնը:

Ա. Հին ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ուստի դժուար է, կարելի է նոյն իսկ ըսել անկարելի, ճշգրիտ եղանակաւ յայտնել թէ և Ե՞րբ Հին կտակարանը առաջին անգամ թարգմանուած է լատիներէնի: Այն ազդակի տեղեկութիւնները զոր հետութիւնը այս մասին մեզ թողած է եւ այն անուղղակի վկայութիւնները, այսինքն լատիներէն աստուածաշնչական առաջին ընազիրներուն մնացորդներէն հայթայթուած նշանները որքան անկատար այնքան նուազ ճշգրիտ են:

Տերտուղիանոսի (160-240) և Ս. Կիրիանոսի (200-258) գործերուն մէջ պարունակուած Հին և Նոր կտակարաններուն կոչումները անտարակոյտ կ'ապացուցանեն թէ Բ. դարուն վերջերը շատ մը կանոնական գիրքեր լատիներէնի թարգմանուած են: Այն եղանակը որով այս հեղինակները յիշեալ կոչումները կը ներածեն իրենց զբոսածքներուն մէջ, ցոյց կուտայ նաեւ թէ լատիներէն թարգմանութիւնը կատարուած է բաւական առաջ, «ինչպէս թարգմանուած գտած ենք զայն», ըսած է Տերտուղիանոս անգամ մը՝ ակնարկելով հատուածի մը. ուրիշ անգամ մըն ալ կը խօսի թարգմանութեան մը մասին որ «ի գործածութեան է դրուած մեր մօտ» ըսած է: Թայտնի ըլլալով որ այս երկու հեղինակները կը վերաբերին Ափրիկէի եկեղեցւոյն, որուն հաւատացեալները բազմաթիւ էին և չէին հասկնար յունարէնը, շատ հեղինակներ հակամէտ են ենթադրելու թէ հոն է որ տեղի ունեցած է լատիներէն Աստուածա-

շունչին առաջին թարգմանութիւնը: Որովհետեւ Հռովմի և Իտալիոյ մէջ մինչեւ Գ. դարու սկիզբը, եկեղեցական մատենագիրները սովորաբար կը գործածէին յունարէնը՝ որ նոյն իսկ ժամաստացութեան լեզուն էր, և կը հասկցուէր գրագէտներուն և վաճառականներուն կողմէն, այնպէս որ Իտալիոյ մէջ լատիներէն Աստուածաշունչին պէտքը այնքան ստիպողական չէր:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱՒՆՈՒՆԻ

(Շարունակելի)

Չ Ե Ռ Ն Ա Դ Բ Ի Թ Ի Ի Ն

ԱՆԹՐԻԼԻԱՍԻ ՄԷՋ

Գրուած նամակներէ մեծ ուրախութեամբ կը ճեղեկանանք թէ Մայիս ամսոյ 19ին, ըստ Նոր Տումարի՝ օտն Երեւանի Խաչին, Կիլիկիան Գաբելանուց Վերասեսուլ Տ. Շահէ Ս. Արք. Եպիսկոպոս, Հայրապետանոցի Եկեղեցիին միջ սարկաւազ ձեռնադրեալ է նոյն Հասաւսութեան աւակերտներէն Եօքըր, որոնք աւարած կամ աւարտելու վրայ էին իրենց հիմնադրաբար:

Գնահատելի յաջողութիւն մըն է ասիկա, արժանեօք ձեռք բերուած, որ Կիլիկիան նրժգեմացած Հայութեան համար նախ՝ եւ ամբողջ Ազգին եւ Եկեղեցիին համար առիթ մըն է մաքուր միաբարութեան:

«ՍԻՌՆ», այս բարեբաւոյ առիթով, Ս. Արք. յայտարարեալն է բովանդակ Միաբարութեան ջերմ ընդհանուրութիւնները հաւատարմաւ կը ներկայացնէ Կիլիկիոյ Վեհաւեհորհ զոյգ կարողիկոսներուն եւ Վարժարանի վերասեսուլութեան, եւ կը մաղթէ որ նորոգմայ ձեռնադրեալները զարգարուած մնան Ս. Հոգւոյն օնորհօք, կարեւորաւ համար ի պատշաճ ժամանակի ընդունելու քահանայական սուրբ ասիւնանի լուծը, ի ծառայութիւն Ազգին եւ իր Ս. Եկեղեցւոյն:

Ս. ՅԱՎՈՐԻՆԻ ՆԵՐՍԵՆ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒՐԻՐԻ

Անցեալ Մայիս ամսուան ընթացքին, Ս. Ա. Թոռոյ Տնօրէն Ժողովը տասներկու անգամներ ի նիստ գումարուեցաւ իրրեւ Վարչական Մարմին, իսկ Ուսումնական Խորհուրդը մէկ անգամ, իւրաքանչիւրը զբաղւելով իր իրաւասութեան մէջ եղած խնդիրներով:

● ԴՆ. 1 Մայիս. — Վեհ. Տ. Սահակ Ս. Կաթողիկոս Յուլիէ գնաց ընկերակցութեամբ Տ. Մեսրոպ Սրբազանի, և դարձաւ երեւոյթին:

— Հոգեւոր Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարքի գերեզմանի անարխան պատի յայնապակեայ խաչաղաբը ծածքի գործը վերջացաւ այսօր. Սահանի լիւսնքին խաչքարերէն լայնադոյն քանդակն է որ գունաւոր յայնապակիի վրայ նկարազարդուեցաւ շատ գեղեցիկ յանդուրանքամբ:

● ՈւՐ. 3 Մայիս. — Ի պատիւ Տ. Սահակ Վեհին, Ս. Պատրիարքը, եպիսկոպոսունք և Տնօրէն Ժողովը այսօր իրեն հետ Պարոն Տէր անցուցին օրերին:

— Ս. Պատրիարքը յետ միջօրէի մէկ պահուէ գնաց ներկայ գտնուել նորընտիր քաղաքապետին թէյասեղանին:

● ՇՐ. 4 Մայիս. — Տ. Շաւարշ Վրդ. և Թովմաս Կոնստանդնուպոլիսի մեկնեցան, Անդրբարձրական հայոց հոգեւոր միութեամբ անցան:

● ԿԻՐ. 5 Մայիս. — Ըստ սովորութեան, Ս. Պատրիարքը մատուցուեցաւ ի Ս. Փրկիչ, ազգային նահատակաց հոգեհանգիստին առթիւ: Ս. Պատրիարքը քաղաքը բացօթեայ սեղանին առջէն, բացատրելով որ եթէ մեր նահատակները զիտցան մեռնիլ մեր սիրոյն համար, իրենց յիշատակին յարգանքը կը պահանջէ որ մենք ալ զիտանք ապրել ապրիկ սիրովը իրենց համար, այսինքն ազգին կենսերին մէջ անմեռ պահելու համար այն խելալը, որուն զոհաբերութիւն մը եղաւ իրենց կենսքը:

— Ս. պատրարգէն վերջը, եկեղեցական թափօրը և Ժողովուրդը գացին գերեզմանատուն և հանգստանալու պաշտօն կատարուեցաւ կամաւորներու յուշարձան տապանին առջև: Հետ քանախօսեց Տ. Զօն Վրդ., ըրիտսոնէական եւ ազգասիրական զգալամբ, պանծացուց մեր ազգին իրտը ոգևորող նահատակութեան օգին, և կամաւորութեան զաղափարին վերաբերմամբ մանաւորապէս լուրջ խորհրդածութիւններ կատարել:

● ԴՆ. 6 Մայիս. — Անդրկոյ Վեհ. Զօն Ե. ի գահակալութեան 25 ամեակին առթիւ այս առաւ Կանաչի գահաքանդակ մաղթանք կատարուեցաւ Ս. Յակոբանց Մայր Տաճարին մէջ:

Նախագահութեամբ Ս. Պատրիարք Զօն և մասնակցութեամբ ամբողջ Միաբանութեան եւ Ժողովուրդին: Ն. Ամենապատուութիւնը այս առթիւ մաղթանքի և օրհնութեան ուղիւ մը ըրաւ Վեհ. Թագաւորին համար, Յետոյ Ս. Պատրիարքը գնաց ներկայ լինել հանդիսաւոր զօրանցքին, որ սնդիլ ունեցաւ կառավարատան առջև: Մենք պոգոտային վրայ: Ներկայ էին բոլոր բարձր պաշտօնատարք, հոգեւոր պետեր, հիւպատոսներ և երեւիլք երկրին: Ապա Ս. Պատրիարքը գրեց անկիւքանց Ս. Զօն եկեղեցին. և զգետաւորեալ մասնակցեցաւ պաշտամունքին: Ս. Պատրիարքը հայերէն իսկ Յունաց Տեղապահը՝ յունարէն աղօթքներ արտասանեցին: Կէսօրին, Ս. Պատրիարքը շնորհաւորութեան հեռագիր մը ուղղեց Վեհ. Թագաւորին:

● ԳՂ. 7 Մայիս. — Կիլիկիոյ Տ. Սահակ Ս. Կաթողիկոսը մեկնեցաւ այս առաւօտ: Ամբողջ Միաբանութիւնը եկեղեցի իջաւ, երբ Վեհ իր ուխտը կատարեց Ս. Գլխաղբի առջև, եւ յետոյ պատուով յուղարկուեցաւ մինչև աւագ դուռը: Ս. Պատրիարքը և Տ. Մեսրոպ Սրբազան մինչև նապալու ընկերակցեցան Վեհին:

— Պրէտֆորտի անկիւքան եպիսկոպոսը եօթը քահանաներու հետ այցելեց Ս. Պատրիարքին, որ պատուով ընդունեց զիրենք մեծ դահլիճին մէջ:

● ԵՆ. 9 Մայիս. — Երիտասարդաց Գրիտունէական Ընկերակցութեան Ս. Բագաքան նոր Տնօրէնը այցելեց Ս. Պատրիարք Զօն:

— Տ. Վահան Վրդ. յանուն Ս. Պատրիարք Զօն այցելեց Ղպտոց եպիսկոպոս Տ. Վասիլիօսի, որ ծանր հիւանդ է:

● ՇՐ. 11 Մայիս. — Հ. Տ. Աշխարհամատարան առթիւ Միաբանութիւնը այս երեկոյ Հաշափառով մուտ գործեց ի Ս. Երեզմանին, հանգիստ պահուեցաւ Տ. Թուրք Սրբազանի:

● ԿԻՐ. 12 Մայիս. — Ժամերգութիւն եւ Ս. Պատարագ ի Ս. Երեզմանին. Տ. Թուրք Սրբազան պատարագեց Ս. Գերեզմանին վրայ:

● ԲՂ. 13 Մայիս. — Միաբանական Ընդհ. Ժողովը գումարուեցաւ Պատրիարքարանի Խորհրդարանին մէջ, Մայր Դիւանի Ա. և Բ. ստանապետ վերաբարուեցան Տ. Տիրան Տ. Ս. Սիւն վարդապետներ. իսկ Ա. և Բ. ստանապետը՝ Տ. Հայրիկ Վրդ. և Տ. Յուսիկ արեղայ:

— Նոյնպէս Տնօրէն Ժողովը դադարեալ երեք անգամներու տեղ վերաբարուեցան Տ. Հայրիկ Վրդ. և Տ. Տիրայր Վարդապետներ և ի նորոյ ընտրուեցաւ Տ. Սեդուլք Վրդ.:

— Մահ Ղպտոց եպիսկոպոս Տ. Վասիլիօսի:

● ԴՆ. 14 Մայիս. — Երեզմանի ընդհանուր Ժողովը հանգուցեալին:

● ԵՆ. 16 Մայիս. — Գետական Թանգարանի լուսանկարչապետը և հրէական Թանգարանի տնօրէնը այցելեցին Ս. Պատրիարք Զօն:

● ՇՐ. 18 Մայիս. — Երեզման Ս. Պատրիարք Զօն, Պատր. Փօխ. Տ. Միկայիլ Սրբազան, ընկե-

բակցութեամբ Տ. Շաւարշ Վրդի., ներկայ գտնուեցաւ Ֆրանչիսկեանց եկեղեցւոյն մէջ կատարուած պաշտամունքին՝ ի հանդիստ հոգւոյ լեհաստանի հանգուցեալ նախագահին:

● Կիր. 19 Մայիս. — Ս. պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Փրկիչ և յատուկ հոգհանգստեան պաշտոն կատարուեցաւ հանգուցեալ Տ. Մատթէոս Եպս. Գայրգնեանի մահուան քառասորէքին առթիւ: Տ. Մկրտիչ Սրբազան քարոզեց, օրուան ընթերցուածէն պատշանեցումներ ընելով հանգուցեալ սրբազանին կեանքին եւ գործունէութեան վերաբերմամբ: Ապա հանգուցեալին հողակոյտին վրայ կատարուեցաւ պաշտոն յիշատակի:

● Գշ. 21 Մայիս. — Հանրածանօթ յանձնառու Տ. Տէֆարբ, Գահրէէն, այցելեց Ս. Պատրիարք Հօր. Ես կառուց Գահրէէի մեր Ս. Լուսաւորիչ հոյակապ եկեղեցին. իսկ այժմ հոս երուսաղէմի մէջ կառուց նոյնպէս պետական նոր մեծ թանգարանը:

● Գշ. 22 Մայիս. — Հարուըրտի համալսարան.

նին բրոֆէսէօրներէն Մր. Լէք եւ իր տիկինը այցելեցին Ս. Պատրիարք Հօր:

● Եր. 25 Մայիս. — Երեկոյիս, ժառանգաւորացի մէջ բանխօսեց Պ. Շահան Պէրպէրեան. նիւթն էր կրօնքն ու արուեստը:

● Կիր. 26 Մայիս. — Երեւման խաչի առթիւ Մայր Տաճարին մէջ քարոզեց Տ. Տիրան Վրդ. Կողոստացոց թղթին (Ա. 20) սա խօսքին վրայ. — Վերստին հաշտեցանք զամենայն ի նոյն, աւրար խաղաղութիւն արեամբ խաչին իւրոյ, որ ինչ յերկրի և որ ինչ յերկինս. բացատրեց թէ խաչին իմաստը Աստուծոյ՝ մարդոց հետ հաշտութեան այսինքն մեղաց շնչուածին խորհուրդն է. խաչը նոր ծիածանն է, որ երկիրը երկինքին հետ կը միացնէ: Անկիւս, անգամ մը Քրիստոսի ձեռքով մինչեւ երկինք բարձրացած արդէն, մենք իւրաքանչիւրին միջոցաւ եւս բարձրացուած կ'ըլլայ, որքան աւելի բարձր և աստուածային նպատակներու համար կրննք տառապանքը, զոր ան կը խորհրդանշէ:

Հ Ա Ն Գ Ի Ս Տ

Տ. ՎԱՍԻԼԻՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ ՂՊՏՈՑ

Ընդհանուր կերպով ցաւազին տպաւորութիւն գործեց Ս. Քաղաքիս Ղպտի հասարակութեան հոգեւոր գլուխին մասը, որ տեղի ունեցաւ, յետ կարճատե հիւանդութեան, Մայիս ամսոյ 13ին, Բշ. օր: Տ. Վասիլիոս Սրբազան, իբր 55 տարեկան, որ աւելի քան տասը տարիներ է վեր կը վարէր այդ պաշտօնը, ոչ միայն իր հօտէն այլ նաև ամենքէն սիրուած լուրջ Հովիւ մըն էր: Բնիկ եգիպտացի, երկար տարիներէ ի վեր երուսաղէմէ էր, նախապէս իրբև. օգնական իր նախորդին՝ յաջորդած էր աւնոր իր ծանուցեալ արժանեօք: Իր յարաբերութիւնները մասնաւորապէս մեր Պատրիարքաբանին հետ՝ եղած էին ջերմ և յարգալից: Ս. Պատրիարք Հայրը, գնահատելով անոր բարի նկարագիրը, նորոգած էր եպիսկոպոսական լանջախաչ մը: Յուդարկաւորութիւնը կատարուեցաւ յաջորդ օրը, իր աստիճանին պատշաճ լուքով. պատրիարքարաններու, կառավարութեան և հիւպատոսներու ներկայացուցիչներու մասնակցութեամբ: Նոյն օրը Գահրէէն յատուկ կառախուրդով եկած էր Ղպտի եպիսկոպոս մը, որ նախագահեց: Ս. Պատրիարք Հօր կողմէ ներկայ էին Լուսաւորապետ Տ. Մեսրոպ Սրբազան, ընկերակցութեամբ Տ. Վահան, Խորէն, Հայրիկ վարդապետներու և Տ. Յուսիկ արքեպիսկոպոսի, որոնք հայ ծէսով յատուկ պաշտամունք մը կատարեցին հանգուցեալին դագաղին շուրջը: Մարմինը վտիտեցիկեցաւ Յովպէ, ուր թաղուեցաւ իրենց վանքի բակին մէջ, առնթիւր գերեզմանի նոյն վանքի հիմնաքարի նախին եպիսկոպոսին: Միւս հողերու ներկայացուցիչներուն հետ, Տ. Հայրիկ Վրդ. ևս գնաց Յովպէ մեր կողմէ, և ներկայ եղաւ թաղման: Ս. Պատրիարքը ցաւակցական հեռագիր մ'ուղղեց Գահրէէ, Ն. Ա. Տ. Յովհաննէս Պատրիարքին, որ անմիջապէս պատասխանեց ջերմ շնորհակալութեամբ:

Երկնային հանգիստ հոգւոյ բարեկրօն հանգուցելուն: